

Kaisla Kaheinen (Helsinki)

Nganasanin itsekorjaus: korjaustoiminnot ja korjauksen pragmaattiset merkitykset¹

This article discusses self-repair in Nganasan from an interactional linguistic perspective. Self-repair is a common phenomenon in natural speech, in which the current speaker interrupts the ongoing utterance in order to address a problem in interaction. The means speakers use to repair problems are dependent on the grammatical structures available to them in the language they use. The aim of this article is to describe repair operations, i.e. morphosyntactic structures used by Nganasan speakers to conduct a self-repair, as well as the most common pragmatic meanings of repair as they appear in spoken language data. Typical repair operations in Nganasan resemble those that have been described by Schegloff (2013), but their grammatical structures reflect the overall morphosyntax of Nganasan. The speakers address a variety of problems from slips of the tongue to complex interpersonal matters involving the dynamics of conversation. In many instances code-switching to Russian and problems of competence are deemed repair-worthy, which makes it possible to observe the speakers' expression of their negative linguistic attitudes towards them.

1. Johdanto

Käsittelen artikkelissani itsekorjauksen jäsentymistä ja pragmaattisia funktioita nganasaninkielisessä keskustelussa ja kerronnassa vuorovaikutuslingvivistisestä näkökulmasta. Itsekorjaus on suullisen vuorovaikutuksen ilmiö, jossa puhuja korjaa omaa aiempaa puhettaan keskeyttäen meneillään olevan vuorovaikutustapahtuman kulun (Couper-Kuhlen & Selting 2018: 113–115; Schegloff 2007: 100–101; Schegloff, Jefferson & Sacks 1977: 363–365). Esittelen yleisimmät itsekorjaustyypit, niiden sijoittumisen suhteessa korjauksen kohteeseen sekä niiden leksikaaliset ja morfosyntaktiset ominaisuudet. Lisäksi tarkastelen itsekorjauksen pragmaattisia merkityksiä eli sitä, millaisia ongelmia puhujat niiden avulla käsittelevät, ja niiden perusteella tehtävissä olevia kielisosiologisia päätelmiä. Selvitän, mitä morfosyntaktisia keinoja nganasanin puhujat käyttävät omassa puheessaan havaitsemistaan ongelmista viestimiseen ja niiden korjaamiseen sekä sitä, millaisia pragmaattisia ja sosiaalisia merkityksiä itsekorjauksella on vuorovaikutuksessa. Artikkelini lähtökohtana on näkemys, jonka mukaan kielellisen vuorovaikutuksen tavoitteena on lähtökohtaisesti yhteisymmärryksen rakentaminen ja säilyttäminen käytetystä kielestä riippumatta.

1. Artikkelini pohjautuu pro gradu -tutkielmaani (Kaheinen 2020). Haluan kiittää ohjaajaani Riho Grünthalia, tekstiäni ja seminaariesitelmäni kommentoinutta Salla Kurhilaa sekä kaikkia lukuvuoden 2019–2020 suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen seminaarin osanottajia arvokkaista neuvoista.

Vuorovaikutuksen ongelmat tulee ymmärtää nimenomaan tarkasteltavan vuorovaikutustilanteen osapuolten näkökulmasta: ongelmallisia ovat vuorovaikutuslingvistikseen tarkastelussa piirteet, joita puhujat itse kussakin tilanteessa sellaisina käsittelevät riippumatta esimerkiksi niiden yleisestä kieliopillisuudesta. Itsekorjausten morfosyntaksia tarkastellessani kiinnitän huomiota erityisesti korjauksen sijoittamiseen suhteessa korjattavaan sekä korjausjakson rakenteeseen, joiden perusteella korjaustoiminnot voidaan määritellä. Vertaan nganasanissa esiintyviä korjaustoimintoja Schegloffin (2013) englanninkieliseen aineistoon perustuvaan luokitteluun. Itsekorjauksen pragmaattiset merkitykset – toisin sanoen se, millaista ongelmaa puhujat kulloinkin käsittelevät – eivät kuitenkaan ole pääteltävissä pelkästään korjaustoiminnon perusteella, vaan niitä on käsiteltävä erikseen. Tarkastelen pragmaattisia merkityksiä vuorovaikutuksen eri tasoilla mukaillen ns. toiminnan tikapuiden (engl. *action ladders*) mallia (Clark 1996: 151–153; ks. myös Dingemanse, Blythe & Dirksmeyer 2014: 8–10). Pragmaattiset merkitykset voidaan tällöin luokitella sen mukaan, millä vuorovaikutuksen tasolla sijaitsevia ongelmia korjaus käsittelee. Keskenään hyvin erityyppisiä vuorovaikutuksen ongelmia aina puheen fysikaalisen tuottamisen ongelmista sosiaalisen normiston rikkomisesta johtuviin tarkastellaan tällöin samassa vuorovaikutuslingvistikseen kehityksessä.

Seuraavaksi esittelen työni teoreettisen taustan, minkä jälkeen käsittelen tutkimuksen kannalta olennaisimpia nganasanin kielen piirteitä sekä käyttämäni aineistoa. Analyysi jakautuu kahteen osaan, joista ensimmäinen koskee korjaustoimintojen rakennetta ja toinen korjauksen pragmaattisia merkityksiä. Artikkelini on alustava katsaus nganasanin korjausjäsenyyteen, ja toivon sen synnyttävän keskustelua vuorovaikutuslingvistisen lähestymistavan laajemmasta hyödyntämisestä urallisten vähemmistökielten tutkimuksessa.

2. Vuorovaikutuslingvistiikka ja itsekorjaus

Korjaus on kasvokkaisessa kielellisessä vuorovaikutuksessa yleisesti esiintyvä ilmiö, jolle tunnusomaista on meneillään olevan vuorovaikutustapahtuman katkeaminen puhujien havaitseman ongelman käsittelyn ajaksi (Couper-Kuhlen & Seltin 2018: 113–115). Korjaukset on mahdollista luokitella niiden aloittajan ja ratkaisijan mukaan itsealoitettuihin ja toisen aloittamiin ja toisaalta puhujan itsensä ratkaisemiin ja toisen osapuolen ratkaisemiin korjauksiin. Itsekorjaukset ovat käytännössä paljon yleisempiä kuin toisen puhujan suorittamat korjaukset, ja korjauksen aloittaa useammin ongelmanvuoron tuottanut puhuja itse kuin muu keskustelun osapuoli (Schegloff, Jefferson & Sacks 1977: 373–381). Tässä artikkelissa tarkastelen lähinnä puhujan itsensä aloittamia korjauksia, joista käytän selvyuden vuoksi yhteistä nimitystä itsekorjaus riippumatta siitä, kuka lopulta tuottaa korjauksen ratkaisun. Korjauksen aikana kielenaine välittää tilanteisesti rakentuvia pragmaattisia merkityksiä, jotka eivät välttämättä vastaa sen tavanomaista semanttista merkitystä. Pragmaattisten merkitysten muodostuminen ei kuitenkaan ole satunnaista vaan hyvinkin säännöllistä ja jäsentynyttä

– jotta puhujat ylipäätään ymmärtäisivät toistensa vuorovaikutuksellisia tavoitteita, heillä on oltava jonkinlainen käsitys jaetuista normeista. Meneillään olevan toiminnan *hetkellisen* keskeyttämisen tarkoitus itsekorjauksen aikana on laajemman vuorovaikutustapahtuman jatkuvuuden varmistaminen. Yleensä puhujat pyrkivätkin jatkamaan korjausjaksoa niin kauan, että ongelmat ratkeavat, ja vain harvoin yritykset korjata niitä keskeytetään ratkaisun puutteeseen (Schegloff 2007: 100–106).

Puhujat käyttävät alkavasta korjauksesta viestimiseen ja korjauksen suorittamiseen muun muassa prosodisia muutoksia, edeltävän syntaktisen kokonaisuuden toistoa, äänteen pidennystä sekä elekieltä. Vaikka itsekorjaus on mitä todennäköisimmin universaali luonnollisen vuorovaikutuksen ilmiö, sen vaikutukset ympäröivän puheen morfosyntaksiin sekä sen suorittamiseen käytettävissä olevat leksikaaliset ja kieliopilliset keinot ovat osin kielikohtaisia (Couper-Kuhlen & Selting 2001: 16–18; Dingemanse, Blythe & Dirksmeyer 2014: 30–34; Fox, Hayashi & Jasperson 1996: 186–211). Joissakin tapauksissa kielessä voi esiintyä pelkästään korjaukseen erikoistunut lekseemi kuten suomen korjauspartikkeli *eiku* (ks. Haakana & Visapää 2014), mutta pääsääntöisesti korjauksen suorittamiseen käytetyt lekseemit ja kieliopilliset rakenteet esiintyvät muissakin yhteyksissä kantaen tavanomaisia semanttisia ja syntaktisia merkityksiään.

Korjausten ilmenemistä eri kielissä on toistaiseksi tutkittu melko vähän, ja erityisesti uhanalaisia vähemmistökieliä sekä typologisesti keskimääräisestä eurooppalaisesta kielestä poikkeavia kieliä koskevasta tutkimuksesta on vain joitakin satunnaisia esimerkkejä (mm. Blythe 2013; Däbritz 2018; Mirzayan 2008). Vertailevaa pragmatiikantutkimusta edustavissa artikkeleissa käytetty kielivalikoima on typologisesti monipuolisempi, mutta tällöin ei muodostu kokonaiskuva yksittäisen kielen korjausjäsennyksestä kokonaisuudessaan (ks. mm. Dingemanse, Blythe & Dirksmeyer 2014; Dingemanse ym. 2015; Fox, Hayashi & Jasperson 1996; Fox ym. 2009; Hayashi & Yoon 2006; Podlesskaya 2010). Uralilaisten kielten osalta korjausjäsennyttä on tutkittu lähinnä suomesta (mm. Haakana ym. 2016; Sorjonen & Laakso 2005) ja unkarista (Németh 2012) sekä täytesanojen osalta virosta (Keevallik 2010). Venäjällä puhuttavia uralilaisia vähemmistökieliä ei tietääkseni ole aiemmin tutkittu korjauksen osalta tai vuorovaikutuslingvistisestä näkökulmasta ylipäätään.

Vaikka puhujat pyrkivät pitämään yllä keskustelun jatkuvuutta riippumatta siitä, millä kielellä se käydään, eri kieliyhteisöissä esiintyy kuitenkin eriäviä käsityksiä siitä, mitkä seikat vuorovaikutuksessa ylipäätään ovat korjausta vaativia (Dingemanse, Blythe & Dirksmeyer 2014: 30–34). Korjauksen jäsentymiseen vuorovaikutuksessa vaikuttavat kielen rakenteiden ja puhujien senhetkisten tarpeiden lisäksi vuorovaikutusta koskevat kulttuuriset käsitykset ja sosiaaliset normit. Tutkimuksen keskittymisen hyvin suppeaan kielivalikoimaan tai jopa vain pariin-kolmeen saman kielikunnan kieleen johtaa yhtäältä helposti joidenkin ilmiöiden pitämiseen universaaleina väärin perustein ja toisaalta toisten ilmiöiden puutteelliseen kuvaamiseen.

2.1. Korjaustoiminnot

Varsinainen korjausjakso voi toteutua lukuisin eri tavoin; se voi koostua muun muassa lisäyksestä, poistosta, hylkäyksestä, toistosta, korvauksesta tai näiden yhdistelmästä. Näitä ja muita korjausjaksoon sisältyviä toimintoja kutsutaan yleisesti korjaustoiminnoiksi (engl. *repair operations*). (Couper-Kuhlen & Selting 2018: 128–129; Schegloff 2013.) Korjaustoimintojen kirjo on laaja, ja ne on mahdollista luokitella suhteessa ongelmavuoroon joko jälkikäteisiin eli varsinaisiin korjauksiin tai ennakoiviin eli epäröintiä ilmaiseviin korjauksiin. Schegloff (2013) kuvaa kymmenen englanninkielisessä aineistossa esiintyvää korjaustoimintoa, jotka on koottu taulukkoon 1 alla. Kattavaa vertailevaa tutkimusta kieltenvälisistä eroista eri korjaustoimintojen esiintyvyydessä tai tavanomaisimmissa pragmaattisissa merkityksissä ei ole tietääkseni tehty.²

korvaus	Edeltävän puheen osa korvataan funktionaalisesti vastaavalla (esim. lekseemi toisella lekseemillä).
lisäys	Edeltävään puheeseen lisätään aineista.
poisto	Edeltävän puheen osa poistetaan (edeltävä puhe toistetaan ilman poiston kohteena olevaa ainesta).
sanahaku	Puhuja viestii miettivänsä, mitä sanoa seuraavaksi tai etsivänsä sopivaa ilmaisua.
parenteesi	Puhuja keskeyttää muodostumassa olevan lauseen lisätäkseen siitä itsenäisen syntaktisen kokonaisuuden ja jatkaa sitten alkuperäistä lausettaan.
hylkäys	Edeltävä lausuma jätetään kokonaan kesken.
toisto	Edeltävä lausuma tai sen osa toistetaan lisäämättä tai poistamatta siitä mitään.
hyppäys	Puhuja hylkää muodostumassa olevan lausuman ja siirtyy äkillisesti toiseen aiheeseen.
uudelleenmuotoilu	Puhuja muotoilee korjattavan lauseen uudelleen syntaktisesti, mutta sen semanttinen sisältö säilyy samana.
uudelleenjärjestäminen	Puhuja toistaa edeltävän puheen vaihtaan lauseenjäsenten paikkoja.

Taulukko 1. Korjaustoiminnot Schegloffin (2013) mukaan. Suomennokset noudattavat aiemmassa kirjallisuudessa esiintyviä. Kolmesta viimeisestä korjaustoiminnoista, jotka mainitaan suomenkielisessä kirjallisuudessa harvemmin, käytetään alkutekstissä nimityksiä *sequence-jumping*, *reformatting* ja *reordering*.

2. Tiedossani olevat vertailevat tutkimukset tarkastelevat yhtä tai kahta korjaustoimintoa kuten toistoa ja korvausta (Fox ym. 2009; Fox, Hayashi & Jasperson 1996) tai erityyppisiä täytesanoja (Hayashi & Yoon 2006; Podlesskaya 2010).

Onkin syytä huomata, etteivät taulukossa 1 esiintyvät korjaustoiminnot määritelmien välttämättä sovellu sellaisinaan kieltenväliseen vertailuun, sillä ne perustuvat ainoastaan yhden kielen aineistoon. Esimerkiksi ainoa peruste hylkäyksen ja hyppäyksen erottamiselle toisistaan on siirtymän äkillisyys sekä toimintojen eriävä pragmaattinen merkitys (Schegloff 2013: 56). Vertailukelpoisen vastineen löytäminen toisesta kielestä voi osoittautua vaikeaksi, mikäli korjaustoiminnon määritelmä on näin sidottu pragmaattiseen merkitykseen.

2.2. Ongelmien ennakointi

Vuorovaikutuslingvistiikassa korjauksella voidaan tarkoittaa sekä arkikielessä tyypillisesti korjauksiksi mielletäviä *jälkikäteisiä korjauksia* että puhujan aavistelemia tulevan puheen ongelmia käsitteleviä *ennakoivia korjauksia*. Viimeksi mainittuihin kuuluvat taulukossa 1 esitellyt toisto sekä sanahaku, joka voidaan jakaa edelleen useampaan alatyyppiin. Muiden korjausten tavoin epäröintiä ja sanahakua koskeva tutkimus on vähäistä ilmiön yleisyydestä huolimatta (Podlesskaya 2010: 12). Sanahakuja ja muita empimisen ilmaisuja on mahdollista luokitella niiden suorittamiseen käytettyjen keinojen mukaan. Tyypillisiä sanahaun keinoja ovat muun muassa empimisään-
nös, erityyppiset täytesanat sekä hakufraasit. Näiden keinojen tarkoituksena pidetään tyypillisesti tulevan puheen viivyttämistä miettimisajan saamiseksi sekä ylipäätään epäröinnistä viestimistä (ks. Couper-Kuhlen & Selting 2018: 117–123). Hayashi ja Yoon (2006: 515) huomauttavat etenkin demonstratiivipronominin avulla suoritettavan sanahaun myös kiinnittävän kuulijan huomion sanahaun kohteeseen, mikä kutsuu tämän tarjoamaan sanahaulle ratkaisua.

Epäröinnin ja erityyppisten ennakoivien korjausten asemasta suhteessa muihin korjaustoimintoihin on esitetty jonkin verran eriäviä näkemyksiä. Edeltävän puheen toistoa pidetään monissa tapauksissa yksiselitteisesti korjauksen muotona, ja tällöin tyypillisesti mainitaan myös sen ongelmia ennakoiva ja tulevaa puhetta viivyttävä funktio (esim. Couper-Kuhlen & Selting 2018: 128; Fox, Hayashi & Jaspersen 1996: 186–187; Fox ym. 2009: 72–75; Schegloff 2013: 59–62). Kaikkien korjaustoimintojen joukosta juuri korvaaminen ja toisto vaikuttaisivat valikoituvan tilastollisiin vertailuihin (esim. Fox ym. 2009; Németh 2012: 2022–2023). Tämä johtunee niiden helpohkosta rajattavuudesta – kummastakin ryhmästä löytyy runsaasti selkeitä yhden sanan mittaisia esimerkkejä, joita on mahdollista verrata keskenään. Muita ennakoivia korjauksia ei näissä vertailuissa käsitellä lainkaan. Toisaalta toiston jättämistä itsekorjausta käsittelevän tarkastelun ulkopuolelle on perusteltu myös sen muista käsitellyistä korjaustoiminnoista eroavilla funktioilla (ks. Laakso & Sorjonen 2009: 1153). Nähdäkseni ei ole kuitenkaan mitään kielitieteellistä perustetta erottaa toistoa muista ennakoivista korjauksista tai olla käsittelemättä ennakoivia korjauksia nimenomaan korjauksina, vaikka arkisessa kielenkäytössä korjauksiksi tyypillisemmin mielletään jälkikäteiset korjaukset.

Suorittaessaan sanahakua eli palauttaessaan mieleensä hetkellisesti unoh-
tunutta ilmaisua puhuja voi viestiä siitä kuulijalle empimisään-
nöksen, täytesanan tai

hakufraasin avulla. Empimisäännös (myös *epäröintiäänne* tai *suunnittelupartikkeli*) on itsenäisen sanapainon saava äännähdys, jolla ei ole vakiintunutta leksikaalista merkitystä tai sijaintia koskevia syntaktisia rajoituksia (vrt. Rinne 2010: 90). Varsinaisista partikkeleista poiketen niillä ei ole kieliopillisia merkityksiä eikä välttämättä edes vakiintunutta ääntöasua, minkä vuoksi on kyseenalaista, voiko niitä kutsua partikkeleiksi ylipäätään. Täytesanat ovat lekseemejä, jotka sanahaun keinoina toimiessaan saavat erityisiä pragmaattisia funktioita asettuen sanahaun kohdesanan paikalle viivyttämään tulevaa puhetta. Täytesanoina toimivat tyypillisesti demonstratiivi- tai interrogatiivipronominit tai semanttisesti yleisluontoiset sanat kuten turkin *sey* 'asia' tai armenian *ban* 'asia' (Podlesskaya 2010: 12–13). Täytesanoja voidaan luokitella edelleen niiden morfosyntaktisten ominaisuuksien mukaan muun muassa sen perusteella, voivatko ne saada taivutuspäätteitä ja ovatko taivutuspäätteet ainoastaan nominaalisia vai myös verbaalisia (mts. 13–15). Täytesanan morfologia ei riipu välttämättä siitä, mihin sanaluokkaan kuuluvasta sanasta se on alun perin kehittynyt. Samassa kielessä saattaa esiintyä useita erityyppisiä, sekä taipuvia että taipumattomia täytesanoja (ks. Hayashi & Yoon 2006). Podlesskaya (2010: 13) laskee täytesanoiksi lisäksi kokonaisen lauseen mittaiset kivettyneet hakufraasit kuten englannin fraasin *what-you-may-call-it* (vrt. suomen *mikä se olikaan*), joiden pragmaattiset merkitykset ovat hyvin samankaltaisia kuin yhden sanan mittaisten täytesanojen. Tässä artikkelissa käytän selvyuden vuoksi nimitystä täytesana vain yhden sanan mittaisista yksiköistä ja tätä pidemmistä syntaktisista kokonaisuuksista nimitystä hakufraasi.

2.3. Toiminnan tasot

Morfosyntaktisten piirteiden lisäksi korjauksia voidaan luokitella sen perusteella, millä vuorovaikutuksen osa-alueella tai ”tasolla” niiden käsittelemä ongelma esiintyy. Esimerkiksi Haakana, Kurhila, Lilja ja Savijärvi (2016: 282–283) käsittelevät suomalaisessa arkikeskustelussa esiintyvien korjausaloitetyyppien jakautumista seitsemän eri ”ongelmatyyppiin” kesken. Näihin ongelmatyyppisiin kuuluvat muun muassa kuulemisen ongelmat, sanan merkityksen ymmärtäminen ja erimielisyyden ennakointi (mts. 283). Pelkistetympää mallia hyödyntävät Dingemans, Blythe ja Dirksmeyer (2014: 8–10) tarkastellessaan korjausaloitteita Clarkin (1996) ”toiminnan tikapuiden” (engl. *action ladders*) mallin avulla. Clarkin (1996: 151–153) mukaan vuorovaikutus rakentuu osanottajien yhteisenä toimintana, joka voidaan jaotella neljään tasoon: 1) (fyysinen) äänen tuottaminen ja kuuleminen, 2) puheen tuottaminen ja äänen tunnistaminen puheeksi, 3) merkitykseltään ymmärrettävän viestin tuottaminen ja viestin ymmärtäminen sekä 4) sosiaalisesti hyväksyttävän viestin tuottaminen ja tunnistaminen. Keskinäinen ymmärrys puhujan ja kuulijan välillä on kullakin tasolla riippuvaista alemmista tasoista (mp.). Hyödynnän itsekorjaustapausten pragmaattisten funktioiden luokittelussa mukautettua toiminnan tasojen mallia (ks. taulukko 2), joka yhdistää kaksi alinta toiminnan tasoa yhdeksi *tuottamisen tasoksi*, sillä itsekorjausten tapauksessa on käytännössä vaikea erottaa, liittyvätkö kulloinkin käsiteltävät ongelmat puheen fyysiseen tuottamiseen ja kuulemiseen vai puheeksi tunnistamiseen.

taso	puhuja	kuulija
3	sosiaalisesti hyväksyttävän viestin tuottaminen	viestin hyväksyttävyyden osoittaminen
2	merkityksellisen viestin tuottaminen	viestin merkityksen ymmärtäminen
1	puheen tuottaminen	puheen kuuleminen

Taulukko 2. Toiminnan tasojen malli yksinkertaistettuna.

Toiminnan tasojen hierarkiaa heijastelee korjauksen aloituskeinon valinnan lisäksi puhujien taipumus olettaa epäselvissä tapauksissa ongelmien sijaitsevan ensisijaisesti alemmilla tasoilla, ts. viestin tuottamisessa tai kuulemisessa pikemminkin kuin sen sisällössä tai sosiaalisessa hyväksyttävyydessä. Puhujat siis olettavat ilmenneiden ongelmien olevan mahdollisista vaihtoehdoista ”vähiten vakavia” (Couper-Kuhlen & Selting 2018: 196–200; Haakana ym. 2016: 260).

3. Nganasanin typologinen profiili ja kielisosiologinen tilanne

Nganasanin katsotaan useimmiten kuuluvan samojedikielten pohjoiseen alaryhmään nenetsi- ja enetsikielten ohella, joskin sen asemasta samojedikielten joukossa on esitetty tästä käsityksestä eroaviakin näkökantoja (ks. Janhunen 1998: 457–460). Tereštšenko (1979: 4) jakaa nganasanin kahteen murteeseen, jotka muistuttavat hänen mukaansa hyvin paljon toisiaan joitakin vähäisiä äänteellisiä ja leksikaalisia eroja lukuun ottamatta. Myöhemmät nganasanin murteita koskevat huomiot noudattelevat tätä jakoa Vadejevin ja Avamin murteisiin, joiden väliltä on sittemmin löydetty eroja myös joistakin imperatiivien ja nominitempuksen muodoista (Leisiö 2012: 215; Wagner-Nagy 2019: 14–16). Puhujamäärältään pienemmän Vadejevin murteen aineistoja on hyvin vähän saatavilla, minkä vuoksi tämä artikkeli perustuu pelkästään Avamin murteen aineistoon.

Nganasanin kieliopillisia rakenteita kuvailee kattavasti Wagner-Nagy (2019), joten annan tässä vain lyhyen yleiskatsauksen niihin. Nganasani on typologiselta profiililtaan melko tyypillinen uralilainen kieli: sen perussanajärjestys on SOV, morfologia suffiksaalista ja adpositiot postpositioita. Verbit voivat saada luku-, persoona-, modus- ja tempustunnusten lisäksi useita erityyppisiä johtimia, joiden avulla ilmaistaan muun muassa passiivia (passiivista ks. myös Leisiö 2006). Toimiessaan lauseen predikaatteina nominin voivat saada persoona- ja tempustunnuksia (Leisiö 2012). Nganasanin morfologiassa on niin agglutinatiivisia kuin fusionaalisiaakin piirteitä. Morfofonologisten vaihteluprosessien määrä on huomattavan suuri verrattuna muihin samojedikieliin (Janhunen 1998: 461). Yleisimpiä ja produktiivisimpia nganasanin morfofonologisista vaihteluprosesseista ovat vartalovo-kaalin vaihtelu, astevaihtelu, vokaalivaihtelu taivutuspäätteissä sekä nunaatio eli

historiallisen nasaalin palautuminen nasaalialkuisen tavun loppuun (Helimski 2000 [1995]: 171)]. Vaihteluprosessit ovat säilyneet hyvin produktiivisina nykykielessäkin. Vaihteluprosesseja käsittelevät tarkemmin Helimski (2000 [1995]), Várnai (2002) sekä Wagner-Nagy (2019: 74–93).

Venäjän vuoden 2010 väestönlaskennassa nganasania ilmoitti osaavansa yhteensä 125 henkilöä (VPN 2010: 143). Vaikka viralliset tilastot eivät välttämättä anna tarkkaa kuvaa puhujien todellisesta lukumäärästä, nganasania voidaan pitää erittäin uhanalaisena kielenä. Nganasanin perinteinen puhuma-alue sijaitsee Pohjois-Siperiassa Taimyrin niemimaalla, ja nykyisinkin suurin osa puhujista elää sen alueella sijaitsevilla Ust-Avamin ja Voločankan kylissä sekä Dudinkan kaupungissa (Wagner-Nagy 2019: 1–3). Kylmästä ilmastostaan huolimatta Taimyrin niemimaa on historiallisesti tunnettuna aikana ollut hyvin monikielinen alue, jolla on puhuttu nganasanin lisäksi muun muassa sen sukulaiskieliä metsä- ja tundraenetsiä ja tundranenetsiä sekä pohjoistunguusilaista evenkiä ja turkkilaisia dolgaania ja jakuuttia (Siegl 2015: 1–3; Stapert 2013: 60–62). 1900-luvulla venäjä on vähitellen korvannut muut kielet kieliryhmien välisessä vuorovaikutuksessa ja ollut siitä lähtien kaikkien Taimyrin alkuperäiskielten merkittävin kontaktikieli (Siegl 2013: 259).

Nganasanien kielenvaihto venäjään yhteisön sisäisessä vuorovaikutuksessa alkoi suhteellisen myöhään mutta on edennyt nopeasti. 1990-luvulle tultaessa kielen siirtyminen seuraavalle sukupolvelle perheissä oli jo pääosin katkennut. (Helimski 1997: 77–82.) Kielenvaihdon etenemistä yhteisössä on toistaiseksi tarkasteltu lähinnä strukturoituihin haastatteluihin perustuvissa selvityksissä (mm. Krivonogov 1999; Szeverényi & Wagner-Nagy 2011). Katsauksessaan nganasanien 1990-luvun kielisosiologiseen tilanteeseen Helimski (1997: 82–85; 2000 [1993]) mainitsee vanhempien puhujien puristiset kieliassenteet ja näiden nuoremman sukupolven kieleen kohdistaman kritiikin yhdeksi kielenvaihdon syyksi. Wagner-Nagy (2017) tarkastelee kielenvaihdon kuvauksia NSL-korpukseen sisältyvissä muistitietokertomuksissa, jotka kuvaavat lähinnä vanhimman puhujasukupolven käsityksiä. Nuoremmat puhujasukupolvet on tähänastisessa tutkimuksessa sivuutettu kaksinkertaisesti: heidän kieltään ei ole dokumentoitu eikä kielenvaihtoa koskevia ajatuksiaan juuri tuotu esille (ks. kuitenkin Khanina 2019: 21–23).

4. Aineisto

Artikkelini aineistosta valtaosa koostuu puhutun nganasanin korpukseen (Nganasan Spoken Language Corpus 2.0, tästä lähin NSL-korpus) sisältyvistä teksteistä (Brykina ym. 2018), joista on saatavilla äänite sekä valtaosasta lisäksi transkriptio. Olen valikoinut aineistokseni muistitietokerrontaa ja keskustelua sisältävät tekstit, yhteensä 43 kappaletta (6 tuntia 55 minuuttia). Perinnesatuja sisältävät tekstit olen rajannut tarkastelun ulkopuolelle aineiston määrän rajoittamiseksi, sillä yhteensä NSL-korpukseen sisältyy yli 20 tuntia äänitettyä materiaalia 90-luvun alusta vuoteen 2016 saakka. Lisäksi aineistoon sisältyy katkelmia (yht. n. 8 minuuttia) Eugene Helimskin

1990-luvulla Taimyriellä nauhoittamasta videomateriaalista (SKNA Helimski 1996). Yhteenveto aineistosta sekä korjausten esiintymisestä siinä on koottu taulukkoon 3 alla. Aineistojen luokittelu perustuu karkeaan arvioonni kunkin tallenteen luonteesta, sillä rajanveto yksin- ja vuoropuhelun välillä aineistossa on toisinaan vaikeaa.

Aineiston tyyppi	Vuoropuhelu	Kerronta	Haastattelu	Yhteensä
Kesto yhteensä (min)	02:20:51	04:20:14	00:21:39	07:02:34
Tallenteiden määrä	15	32	3	50
Tapaukset yhteensä	902	1788	139	2829
Korvaus	153	350	16	519
Lisäys	50	123	10	183
Poisto	6	11	0	17
Sanahaku	409	820	68	1297
Parenteesi	6	31	1	38
Hylkäys	5	19	0	24
Toisto	260	417	45	722
Hyppäys	0	0	0	0
Uudelleenmuotoilu	13	16	3	32
Uudelleenjärjestely	0	0	0	0

Taulukko 3. Aineisto kokonaisuudessaan sekä tapaukset luokiteltuina korjaustyyppin ja aineistotyyppin mukaan.

Aineisto ei ole ihanteellinen vuorovaikutuksen ilmiöiden tarkasteluun, sillä suurin osa siitä koostuu monologimuotoisesta kerronnasta. Olen kuitenkin pyrkinyt ottamaan aineiston luonteen huomioon analyysissäni sekä tarkastelemaan erityisesti sellaisia aineiston osia, joissa puhujien välille syntyy vapaata keskustelua dokumentaatioasetelmasta huolimatta. NSL-korpuksen teksteissä esiintyy huomattavaa vaihtelua äänenlaadussa, minkä vuoksi joidenkin tekstien analyysi jää epävarmaksi. Artikkelin esimerkit on enimmäkseen valikoitu äänenlaadultaan paremmista teksteistä.

Olen poiminut aineistosta katkelmat, joissa puhuja keskeyttää muodostumassa olevan lauseen korjatakseen jotakin edeltävässä puheessaan tai ilmaistakseen epävarmuutta jostakin tulevaa puhettaan koskevasta seikasta. Pääasiallisina kriteereinä näiden ilmiöiden esiintymiselle pidän sanan keskeytymistä, syntaktisen jatkuvuuden katkeamista, viivyttäviä partikkeleita ja täytesanoja sekä suoraa puheen ongelmia koskevaa metakielellistä kommentointia. Ilmeisesti harvinaisen mutta aiemmassa tutkimuksessa havaitun pelkän eleen muodossa esiintyvän toisen puhujan korjausaloitteen (ks. Seo & Koshik 2010) todentaminen ei ole suurimmasta osasta aineistoa mahdollista videokuvan puuttuessa, mikä saattaa johtaa jonkin yksittäisen toisen puhujan korjausaloitteen virheelliseen itsekorjaukseksi luokitteluun.

Tutkimuksen aineistoesimerkkien käsittelyssä käytetyt analyysimenetelmät sekä asetellutapa noudattavat pääosin vuorovaikutuslingvistisiä käytänteitä. Kunkin

esimerkin kohdalla esitetään ensin puheen transkriptio, johon on merkitty morfeemirajat sekä huomattavimmat ekstralingvistiset piirteet kuten tauot ja sävelkulun vaihtelu. Artikkelissani vuoronloppuinen sävelkulku merkitään esimerkeissä joko laskevaksi, nousevaksi tai tasaiseksi joissakin tutkimuksissa tavatun hienovaraisemman jaottelun sijaan, sillä suurin osa itsekorjaustapauksista sijoittuu muualle kuin vuoron loppuun, jolloin vuoronlopun sävelkululla ei ole korjauksen kannalta merkitystä. Transkriptio on kompromissi fonologisen ja foneettisen merkintätavan välillä, jotta esimerkkien luettavuus säilyisi ja toisaalta keskeiset pragmaattista merkitystä kantavat piirteet kuten äänteen pidennys tulisivat esille (vrt. Auer 2014: 20–22). Allofonien merkintä noudattelee pääosin NSL-korpuksen transkriptiota, joskin tapauksissa, joissa ääntämyksen horjuminen on merkityksellistä analyysin kannalta, olen muokannut transkriptiota lähemmäksi todellista ääntöasua. Lausumat on sijoitettu numeroiduille riveille, joiden alussa ilmaistaan kulloinkin vuoron ottavan puhujan tunnus aina vuoron vaihtuessa. Transkription alla olevalla rivillä esitetään morfologinen glossi ja kolmannella suomenkielinen tulkinta. Glossi noudattaa Leipzigin glossauskäytänteiden pääperiaatteita pienin kielikohtaisin lisäyksin.

NSL-korpuksen sisältyvien monologimuotoistenkin tekstien välillä on eroja siinä, kuinka haastattelunomaisia ne ovat; joissakin tapauksissa haastattelija (esimerkeissä ”H”) kysyy puhujalta venäjäksi kysymyksiä, joihin tämä vastaa, eikä mikään viittaa muiden puhujien läsnäoloon tilanteessa. Tällaisia haastatteluja on aineistossa yhteensä kolme (ks. taulukko 3 yllä). Toisissa tapauksissa sen sijaan tallenne on saatettu merkitä monologiksi, vaikka pääasiallisen puhujan lisäksi kuulijoina olevat muut puhujat ajoittain kommentoisivatkin tarinaa tai liittyisivät keskusteluun, ja omassa luokittelussani olen merkinnyt nämä tallenteet vuoropuheluiksi. Näissä tapauksissa metatiedoista puuttuvat tunnistamattomat osallistujat on merkitty aakkosin (puhujaa ”B”, puhujaa ”C” jne.). Tällaiset kesken kerronnan alkavat spontaanit keskustelut ovat erityisen mielenkiintoisia vuorovaikutusta säätelevien sosiaalisten normien tarkastelun kannalta. Kunkin NSL-korpuksen tekstin metatietoihin merkityistä puhujista käytän julkisessa korpuksessa esiintyviä nimikirjaimia. Helimskin tallenteiden puhujia ei ole ollut mahdollista tunnistaa, joten käytän heistä keksittyjä kirjainyhdistelmiä yhdenmukaisuuden säilyttämiseksi.

Tarkasteltaessa vuorovaikutuksen ilmiöitä käyttäen haastatteluaineistoa tulee huomioida haastattelutilanteen vaikutus puhujien käytökseen. Haastattelutilanteessa puhujaa saattaa käyttäytyä eri tavalla kuin arkikeskustelussa esimerkiksi jännityksen takia tai siksi, että olettaa haastattelijan toivovan tietynlaista käytöstä (ks. esim. Laihonen 2008: 675–678; 683–690). Vaikka tutkijan kehotuksesta syntynyttä keskustelua pidettäisiinkin vähemmän ihanteellisena tai Steensigin (2001: 260–261) sanoin ”puoliksi aitona” (*semi-authentic*), tällaisenkin aineiston tutkiminen voi tarjota arvokasta tietoa uhanalaisesta vähemmistökielestä, josta täysin ”luonnollisen” vuorovaikutusaineiston kerääminen saattaa olla mahdotonta. Monien pragmaattisten ilmiöiden yleisyyden ansiosta puutteellisestakin aineistosta on mahdollista tutkia niiden tyypillisimpiä piirteitä, vaikka kaikkia mahdollisia tapauksia ei esiintyisikään otannassa (vrt. Mirzayan 2008: 329–330).

5. Korjausjäsenitys nganasaninkielisessä keskustelussa ja kerronnassa

Nganasanin puhujilla on käytössään laaja valikoima keinoja puheen ongelmista viestimiseen ja niiden korjaamiseen. Suurimmassa osassa aineistoni itsealoitettuja korjauksista myös ratkaisun tuottaa alkuperäisen ongelmavuoron puhuja. Itsekorjaukset voidaan luokitella korjaustoiminnon, pragmaattisten merkitysten (toiminnan tasojen) sekä sen mukaan, kuinka ne sijoittuvat suhteessa ongelmavuoroon. On mahdollista, ettei aineistossa esiinny kaikkia nganasanin puhujien käytössä olevia korjaustoimintoja. Erityisesti syntaktisesti kompleksiset korjaustoiminnot sekä toiminnot, joihin liittyy kielenaineksen poistamista (ks. 5.3. ja 5.4.) ovat suhteellisen harvinaisia, ja joissakin tapauksissa harvojen löydettyjen esimerkkien tulkintakin on epävarma.

Aineistossa esiintyvät jälkikäteisten eli edeltävän puheen ongelmiin kohdistuvien korjausten toteuttamiseen käytettävät korjaustoiminnot voidaan luokitella karkeasti viiteen ryhmään: korvauksiin, lisäyksiin, poistoihin, hylkäyksiin ja syntaktisesti kompleksisiin korjaustoimintoihin. Ennakoivat korjaustoiminnot voi puolestaan jaotella kolmeen tyyppiin, jotka ovat empimisäännös, täytesana sekä hakufraasi. Puhujat hyödyntävät niin ekstralingvistisiä, foneettisia kuin morfosyntaktisiäkin keinoja viestiessään esimerkiksi sanojen löytämisen tai tietyn ilmaisun muotoilemisen vaikeuksista toisille. Ennakoiville korjauksille tyypillinen foneettinen piirre on äänten pidentyminen, joka yhdistyy usein leksikaalisiin korjauksen keinoihin kuten täytesanoihin. Morfosyntaktisesti kompleksisimpiin ennakoiviin korjaustoimintoihin kuuluvat muun muassa lausemuotoinen sanahaku, kivettyneet hakufraasit sekä sananhaun kohteen mukaisesti taipuva, demonstratiivipronominipohjainen täytesana *andi*.

5.1. Korvaus

Korvaus on korjaustoiminto, jonka aikana edeltävän puheen osa vaihdetaan toiseen. Sanan tai lausekkeen pituinen korvaaja sijoittuu korvattavan paikalle syntaktisesti ja kuuluu sen kanssa samaan sanaluokkaan. Korvaaja ja korvattava voivat hyvin olla semanttisesti läheisiä ja (lähes) synonyymisiäkin keskenään, kuten esimerkissä (1) alla, jossa puhuja keskeyttää sanan *kuəd'umu* 'mies, aviomies' korvatakseen sen lähes samanmerkityksisellä sanalla *bajkaʔa* 'vanha mies, aviomies'. Korvattavaksi voi toisaalta joutua myös pelkkä ääntöasu tai yksittäinen morfo(fono)loginen piirre kuten taivutusmuoto tai astevaihtelu.

- (1) 1 ASS: *tə-n(i)* >*taharīaa::* †*m̄īaīda-ʔsiə-m* (0.7) *ava--*
 tämä-LOC nyt mennä.naimisiin-PST-1SG
- 2 *andi::* (.) *kuəd'* *bajkaʔa-nə* *na*
 tämä.[GEN] mies-- mies-1SG.PX.GEN PP.LAT

3 *bajkaʔa-mə* *as'a* *i-s'üə.*
 mies-1SG.PX dolgaani olla-PST.3SG

”Sitten menin naimisiin miehe-- ukkoni kanssa, ukkoni oli dolgaani.”
 (ASS_161024_Life_nar.021)

(2) 1 ChNS: *təti-mə* *kəmiä\|s:* (.) *kəmə-d'üə-m.*
 DEM-1SG.PX[.ACC] pidellä-- pidellä-PST-1SG

”Sitä [puukarahkaa] pide-- pitelin.” (ChNS_080302_Bear_nar.041)

Korvauksen avulla suoritettut korjaukset ovat useimmissa tapauksissa lyhyitä, vain sanan mittaisia ja alkavat hyvin nopeasti virhelähteen jälkeen.

5.2. Lisäys

Lisäys on korjaustoiminto, jonka aikana puhuja täydentää korjattavaa ilmausta ongelmavuoroon sisältymättömällä aineksella poistamatta siitä kuitenkaan mitään. Lisäykseen sisältyy tyypillisesti ongelmavuoron osittainen toisto, kuten esimerkissä (3) alla, jossa lisäys on ongelmavuoroon sisältyvän sanan *familəmə* ’sukunimeni’ määrite. Lisäyksen avulla puhuja täsmentää, että kyseessä on hänen entinen sukunimensä, sillä hän on sittemmin mennyt naimisiin. Lisäyksiä esiintyy aineistossa hyvin erityyppisissä morfosyntaktisissa asemissa, mutta tyypillinen lisäys on syntaktisesti epäitsenäinen, valinnainen lauseenjäsän. Ongelmavuorossa esiintyvän pääsanansa määritteiksi tulevien lisäysten lisäksi esiintyy muun muassa adjunkteista koostuvia lisäyksiä (4).

(3) 1 ASS: *ɲonə-nə* *mənə* *familə*
 itse-1SG.PX.GEN 1SG ((sukunimi))

2 *>((ɲə))tu-miä-miʔə* *<familə-mə* *Porbina.>*
 näkyä-TRL-NMLZ sukunimi-1SG.PX Porbina

”Minun oma sukunim-- tyttönimeni on Porbina.” (ASS_161024_Life_nar.002).

(4) 1 ChNS: *ɲonə-ntuɲ* *kəmiä-dü-gə-tu-ʔ* *taa-ði-čü* (0.3)
 itse-3PL.PX pyydystää-HAB-PRS-3PL poro-DST.PL-3SG.PX>PL

2 *↑n'i-gə-t* (0.8) *mənə* *d'atə-nə*
 NEG-HAB-PRS-((3PL--)) 1SG PP.ALL-1SG.PX.GEN

3 *n'i-gə-ti-ʔ* *munu=gəl'ičə:-ʔ* *əmə* *↑taa-mtə*
 NEG-HAB-PRS-3PL sanoa=EMPH-CNG tämä[.ACC] poro-2SG.PX.ACC

4 *ɲosədu-ɲu-ɲ* *↓kuniʔiä.*
 säälää-INT-2SG miten

”He ottivat omikseen poroja. Eivät- eivät kysyneet minulta edes: ’säälitkö tätä poroa?’” (ChNS_080302_Wife_nar.032-033)

Myös yhden morfeemin pituisia yksiköitä on mahdollista pitää lisäyksinä, mikäli lisäyksen kohteeksi joutuvan sanan muu morfofonologinen asu säilyy ennallaan. Esimerkissä (5) lisättävä on painottava liitepartikkeli *-güə*, joka voi liittyä sekä verbiettä nominivartaloihin, ja jonka tarkka merkitys on jokseenkin epäselvä (ks. Wagner-Nagy 2019: 541–542). Yksittäisen johtimen tai liitepartikkelin lisäämisen mahdollisuus ei sinänsä ole yllättävää, sillä nganasanissa valinnaisten johdinainesten määrä on suuri. Pelkästä epäitsenäisestä morfeemista koostuvia lisäyksiä ei esiinny aineistossa, vaan puhujat toistavat koko sanan, johon morfeemi lisätään.

- (5) 1 ChNS: *tət:i:* (0.6) *koni-d'ia-ʔ* *ni-ʔ* (0.8)
 tämä mennä-PST-3PL nainen-PL
- 2 *kuəd'ümu-ʔ* (1.1) *əmə* †*s'üar-mə*
 mies-PL tämä ystävä-1SG.PX[.ACC]
- 3 *huud'i-si* (2.0) *maɖaj-čü-mi* *i-s'üə* (0.9)
 hakea-INF vierailta-PRS-1DU olla-PST.3SG
- 4 ***nokuə-d'üə*** †***nokuə=güə-d'üə-ʔ***
 lähestyä-PST-- lähestyä=EMPH-PST-3PL
 ”Meni naisia ja miehiä hakemaan morsiantani. Hän oli meidän vieraanamme. He lähestyi- lähestyivätkin.” (ChNS_080302_Wife_nar.003)

5.3. Poisto

Poisto on korjaustoiminto, joka koostuu ongelmavuoron osan – käytännössä yksittäisen lekseemin tai morfeemin – poistamisesta niin, ettei uutta ainesta lisätä poiston kohteen paikalle. Poisto säilyttää ongelmavuoron syntaktisen rakenteen kuitenkin pääosin samana. Poistoja on aineistossa hyvin vähän, yhteensä 17, ja niistä suurin osa on alla olevan esimerkin (6) tavoin on rajatapauksia poiston ja korvauksen välimaastossa; puhuja jättää korjauksestaan pois sanan *n'üəʔ* 'lapseč' mutta myös lisää painottavan liitepartikkelin. Lisäksi sävelkulku sekä ensimmäisen sanan venytys sanoissa *n'aaʔ* *n'üəʔ* viittaa, etteivät ne välttämättä muodostakaan yhtenäistä nominalauseketta, vaan puhuja epäröi vielä, aloittaisiko lauseensa sanalla *n'aaʔ* vai *n'üəʔ* päättyen lopulta edelliseen, jolloin jakso olisi tulkittavissa useammaksi peräkkäiseksi korvaukseksi.

- (6) 1 KSM: *timinia* *əmə-ʔ* <*n'aa::-ʔ*> †*n'üə-ʔ* (.)
 nyt tämä-PL nganasani-PL([GEN]) lapsi-PL
- 2 †*n'aa=gəl'čə-ʔ* (0.5) *čistokrov-nij*
 nganasani=EMPH-PL {puhdasverinen-ADJ}

- 3 *n'aa-ʔ* (0.9)
nganasani-PL
- 4 *>n'üə-tuj* *d'a* *hüə-ti* *l'üəs'itə-raa-mənu*
lapsi-3PL.PX.GEN PP.ALL vuosi-LAT.PL venäjäksi-LIM-PROL
- 5 *buə-sudə-ʔ.<*
puhua-FUT-3PL

”Nykyisin nämä nganasanien lapset... nganasanitkin, puhdasveriset nganasanit, puhuvat lapsilleen pelkästään venäjäksi.” (KSM_080804_Language_nar.003)

Nganasaniin vaikuttaisikin pätevä aiemmissä tutkimuksissa esitetty havainto, jonka mukaan juuri poisto ja hylkäys ovat korjaustoiminnoista epätavallisimpia (ks. Couper-Kuhlen & Selting 2018: 129; Schegloff 2013: 47–48). Poistojen tarkempi tutkiminen vaatisikin laajemman aineiston tarpeeksi suuren esimerkkijoukon löytämiseksi.

5.4. Syntaktisesti kompleksiset korjaustoiminnot

Yllä käsiteltyjen yksinkertaisten eli alle lauseen mittaisista yksiköistä koostuvien korjaustoimintojen luokittelu pelkästään rakenteellisin perustein on suhteellisen helppoa toisin kuin kompleksisempien, lauseen mittaisten tai pidempien korjaustoimintojen luokittelu. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluviksi on nähdäkseni katsottava paitsi sellaiset korjaustoiminnot, joihin liittyy ongelmavuoron semanttisen sisällön toistaminen syntaktisesti erilaisessa asussa (nk. syntaktinen uudelleenjärjestely tai -muotoilu), myös meneillään olevan lauseen täydellinen keskeyttäminen ja uuden aloittaminen (hylkäys). Kompleksisten korjaustoimintojen määrä nykyisessä aineistossa on niin vähäinen (ks. taulukko 3), ettei niiden perusteella ole mahdollista luoda varsinaista luokittelua tai tarkistaa Schegloffin (2013) luokittelun pätevyyttä nganasanissa (vrt. taulukko 1). Selkeitä uudelleenjärjestelyitä ei aineistossa ole lainkaan, mikä johtuu nganasanin suhteellisen vapaasta sanajärjestyksestä. Sanajärjestyksen muuttaminen ei olennaisesti muuta lausuman merkitystä, joten on myös epätodennäköistä, että korjaus kohdistuisi pelkästään sanajärjestykseen. Sen sijaan uudelleenmuotoiluja aineistossa esiintyy jonkin verran, yhteensä 32, joskaan nekään eivät ole korjaustoiminnoista tavallisimpia (ks. taulukko 3).

Hylkäykseksi kutsutaan korjaustoimintoa, jonka aikana puhuja päätyy jättämään kesken aloittamansa lausuman ja, mikäli vuoro ei hylkäyksen jälkeen siirry seuraavalle, aloittamaan uuden lauseen alusta. Lausumien erillisuus on toki joskus vaikeatulkintaista, sillä useimmiten vähintäänkin semanttinen jatkuvuus niiden välillä säilyy. Schegloffin (2013: 52–56) luokittelun mukaan hylkäystä voi seurata uusi yritys sanoa sama asia joko välittömästi hylkäyksen jälkeen tai jonkin ajan kuluttua, tai vaihtoehtoisesti hylkäys voi olla lopullinenkin. Aineistossa on joitakin kuvaukseen sopivia esimerkkejä kuten (7), jossa puhuja keskeyttää aiemman lausuman selvällä

prosodisella katkolla (rivillä 3) ja aloittaa sekunnin mittaisen tauon jälkeen uuden lausuman, jota ei voi pitää aiemmin sanotun uudelleenmuotoiluna

- (7) 1 ChNS: *hojk-ir-kə-tu-muʔ* *tət(i)* >*maa=güə* *bigaj*
 juosta-FREQ-HAB-PRS-1PL tämä mikä=EMPH joki
- 2 *tahariaa* *təi-s'üə* (1.4) *maa=gəl'čə*
 nyt EXT-3SG.PST mikä=EMPH
- 3 ***bi-t:i*** ***d'anguj-s'üə*** ***tət(i)*** **(1.0)**
 vesi-3SG.PX NEG.EXT-3SG.PST tämä
- 4 **↑*bigaj-l'əku=güə*** ***bigaj*** (1.2) ***hual'ü:***
 joki-SIM=EMPH joki kivi--
- 5 ***hual'üraa.***
 kivikkoinen

”Juoksentelimme [sinne], mikä lie joki ollut. Siellä ei ollut vettä...

Juonkaltainen, joki. Kivi-- kivikkoinen.” (ChNS_080214_Wandering_nar.027-028)

Poistojen tapaan hylkäyksetkin ovat harvinaisia. Tähän lienee syynä pyrkimys vuorovaikutuksen sujuvuuteen, jonka kannalta ilmaisun selkeys ja jatkuvuus on olennaista – kuulijat eivät välttämättä pysty seuraamaan jatkuvasti aiheesta toiseen poukkoilevaa tai syntaktisen yhtenäisyytensä menettävää puhetta. Usein hylkäystä on lisäksi vaikea erottaa uudelleenmuotoilusta, mikäli keskeinen sisältö on sama kuin ongelmavuorossa – tulisiko tällöin sanoa, että korjattavan lauseen syntaktista asua on muutettu, vai että alkuperäinen lause hylättiin ja sama sisältö ilmaistaan uudelleen? Esimerkissä (8) puhuja muuttaa lähinnä kieltoverbin taivutusmuotoa, mikä mahdollistaisi lauseen pitämisen uudelleenmuotoiluna. Toisaalta ensimmäinen lause keskeytyy niin aikaisessa vaiheessa, ettei puhuja ole ehtinyt tuottaa esimerkiksi sen pääverbiä lainkaan. Korjausjakson lause sisältääkin paljon ensimmäisestä lauseesta puuttuvaa ainesta, muun muassa koko päälauseen *id'aʔamə munuŋkətu* 'isäni aina sanoo', minkä perusteella sitä voisi pitää pikemminkin hylkäyksenä.

- (8) 1 KECh: *n'i-hiā-nti-miʔ* *kojkə* *kad'a-nu* (0.4)
 NEG-INR-PRS-1PL idoli[.GEN] kylki-LOC
- 2 (0.5) *nüə-n'i* *d'a* ↓*nu* (.)
 lapsi-1DU.PX.GEN luo PTCL
- 3 *n'üə-#n'i#* ↑*n'üəʔ* (1.7) *id'a-ʔa-mə*
 lapsi-1DU.PX.GEN lapsi isä-AUG-1SG.PX

- 4 *munu-ŋkə-tu* *n'üə-ʔ* *n'i-hiā-ndiʔ* *ŋaŋgutʉ-ʔ*
 sanoa-HAB-PRS.3SG lapsi-PL NEG-OPT-3PL.RFL huutaa-CNG
- 5 *kojkə* *kad'a-nu* *n'i-hiā-ndiʔ* (.)
 idoli[.GEN] kylki-LOC NEG-OPT-3PL.RFL
- 6 *sa↑nirə-ʔ*
 leikkiä-CNG
- ”Älkäämme idolin lähellä... lapse-- lapselleen, no, lapset...
 Isäni sanoo aina: lapset älkööt huutako idolin lähellä, älkööt
 leikkikö.” (KECh_080224_Idol_nar.024-025)

Esimerkissä (9) puhuja keskeyttää omistuslausekkeen *təbtə n'aagəəʔ taačüŋ* 'myös [heidän] hyvät poronsa' ja päätty kahden keskeytyvän korjausyrityksen jälkeen muotoilemaan lausekkeen uudelleen eksistentiaalisen kopulan *təi-* 'olla olemassa, omistaa' avulla. Tämänkin esimerkin voisi tulkita sekä hylkäykseksi että syntaktiseksi uudelleenmuotoiluksi.

- (9) 1 ChNS: *taa-čü* (3.0) *təbtə* *n'aagəəʔ*
 poro-3SG.PX>PL myös hyvä-PL
- 2 *taa-čü#ŋ:#* *si* *taa* *↑sit:iŋ*
 poro-3PL.PX>PL ((3PL--)) poro-- 3PL
- 3 *taa-čüŋ* (0.6) *sit:iŋ* *taa-čüŋ*
 poro-3PL.PX>PL 3PL poro-3PL.PX>PL
- 4 *təbtə* *təi-s'üə-ʔ* *n'aagəi-čüŋ*.
 myös EXT-PST-3PL hyvä-3PL.PX>PL

”Hänen poronsa... Myös heidän hyvät poronsa [...] heidän poronsa,
 heillä oli myös hyviä poroja.” (ChNS_080302_Wife_nar.045)

Schegloff (2013: 56–59) erottaa omaksi tyypikseen vielä niin kutsutun hyppäyksen (engl. *sequence-jumping*), joka on hänen mukaansa hylkäykselle läheinen mutta erillistä käsittelyä vaativa korjaustoimintotyyppi. Hyppäykselle on tyypillistä äkillinen, kokonaan tai lähes ilman taukoa siirtyminen jaksosta toiseen sekä samanaikainen aiheen vaihtaminen muualla kuin juuri edeltävässä vuorossa sijaitsevien ongelmin korjaamiseksi (mp.). Hyppäyksen määritelmä tukeutuu voimakkaasti pragmaattisiin piirteisiin, sillä se ei syntaksiltaan tai muulta rakenteeltaan juurikaan eroa hylkäyksestä, minkä vuoksi on kyseenalaista, onko sekä syntaktisesti että pragmaattisesti vertailukelpoista korjaustoimintotyyppiä mahdollista löytää muista kielistä. Nykyisen aineiston perusteella täysin hyppäystä vastaavaa korjaustoimintoa ei ole käytössä nganasanissa.

5.5. Äänteen pidentymä ja empimisäännös

Ennakoivien korjausten keskeinen funktio on epäröinnin ilmaiseminen. Hyvin yleinen foneettinen epäröinnin ilmaisukeino on äänteen pidentymä, joka esiintyy tyypillisimmin sanan lopussa sen viimeisessä tavussa. Pidentyvä äänne voi olla vokaali tai nasaali. Jos viimeinen konsonantti on klusiili – nganasanin tavurakenteen takia lähes aina glottaaliksiili – se ei kuitenkaan pitene, vaan sen sijasta pitenee sitä edeltävä vokaali. Epäröintiä ilmaisevaa pidennystä esiintyy sekä yksinään että esimerkiksi leksikaalisten ennakoitikeinojen kanssa.

(10) 1 ChND *tə:* >*əmə-ʔ* *koli-ði-tiə-ʔ* ***munu-ŋkə-ndu:-ʔ***
 PTCL tämä-PL kala-CAPT-PTCP-PL sanoa-HAB-PRS-PL

2 (0.7) *koli=gəl'çi-čüŋ* *əl'ü-tü-ʔ*.
 kala=EMPH-3PL.PX>PL olla.vähän-PRS-3PL

”Niin, kalastajatkin sanovat, että kalaa on vähän.”

3 KES: *bahia-ʔ* *i-bahu-ʔ* *koli-δə=u-ʔ* (1.9)
 huono-PL olla-REP-3PL kala-DRV=EXCL-PL

4 *koli-δə-ʔ* *bahia-ʔ* *i-bahu-ʔ*.
 kala-DRV-PL huono-PL olla-REP-3PL

”Huonoja ovat kuulemma kala-apajat. Apajat ovat kuulemma huonoja.”

(ChND-KES_061107_Dialog_conv.013)

Yhtenä sanahaun ja empimisestä viestimisen keinona nganasanissa toimii äänneellisesti asultaan ja semantiikaltaan epäselvä äännähdys, joka koostuu useimmiten pituudeltaan vaihtelevasta keskivokaalista *ə*. Äänteen pidentymästä poiketen äännös esiintyy lauseessa itsenäisenä yksikkönään, jolla on oma sanapaino. Empimisäännöstä eivät kuitenkaan koske mitkään syntaktiset rajoitukset, eikä sitä voitane pitää varsinaisena lekseiminä, koska sillä ei ole itsenäistä semanttista merkitystä vaan ainoastaan pragmaattinen funktio. Sitä ei tule sekoittaa foneettisesti samankaltaiseen, merkitykseltään vakiintuneeseen myöntöpartikkeliin *əʔ* ’kyllä, niin’.

5.6. Toisto

Toisto on korjaustoiminto, joka koostuu pelkästä edeltävään puheeseen sisältyvän aineksen toistamisesta siten, ettei mitään siinä, esimerkiksi sen foneettista tai morfosyntaktista asua, sanapainoa tai sävelkulkua merkittävästi muuteta. Sanapainon ja sävelkulun muutokset tulee tässä yhteydessä mieltää pikemminkin korvakuulolta tehtyjen arvioiden ja puhujien käytöksen havainnoinnin kuin absoluuttisten, mitattujen arvojen näkökulmasta – itsekorjauksen laadullisen tarkastelun kannalta tärkeämpää on määrittää, nouseeko ero puhujien kannalta merkitykselliseksi. Toistot ovat ennakoivien korjausten joukossa sikäli erikoisia, että ne sisältävät materiaalia edeltävästä

puheesta mutta käytännössä suuntautuvat tulevan puheen viivytämiseen pikemmin kuin edeltävän puheen ongelmien korjaamiseen.

Toistettavaksi valikoituva kokonaisuus määräytyy nghanasanissa morfosyntaktisesti, ja useimmat toistot käsittävät ainoastaan yksittäisen sanan, mutta myös useampisanaisen kokonaisuuden toistoja esiintyy. Kuten esimerkiksi (12) käy ilmi, useampisanainen toisto ei välttämättä muodosta yhtenäistä syntaktista kokonaisuutta. Esimerkissä puhuja toistaa lauseen patienttina toimivan passiivipartisiippimuotoisen verbin *məkəraməʔkučüŋ* 'väänneltyjä' sekä adverbien *əmiʔia* 'tällä tavoin', jotka kuuluvat keskenään eri lausekkeisiin. Adverbi *əmiʔia* voi itsessään toimia eräänlaisena tavan adverbien täytesanana tai muuna leksikaalisena viivästyskeinona, mutta tässä yhteydessä se saattaa myös säilyttää deiktisen merkityksensä; on mahdollista, että puhuja näyttää jonkinlaisella eleellä, kuinka laatikoita väänneltiin, mutta tätä ei ole mahdollista todentaa videokuvan puuttuessa.

- (11) 1 ChNS: *təndə-j* *təndə-j* *kačəmə-sa* (.) *ɛn'i-ŋi-m*
 tämä-ACC.PL tämä-ACC.PL nähdä-INF NEG-INT-1SG

2 *huəŋgə:-ʔ.ɛ*
 paeta-CNG

”Ne-- ne nähdessäni enkös juossutkin pakoon!” (ChNS_080302_Wife_nar.011)

- (12) 1 ChND: *ləŋi-bti-δə* *huərd'aaʔ-ku-j*
 palaa-CAUS-NMLZ[.GEN] tulitikkulaatikko-DIM-ACC.PL

2 *əndi-kə-ti-miʔ*↑ (1.0) *əmiʔia::*
 tämä-HAB-PRS-1PL tällä.tavoin

3 *ʔčambi-ʔkə-ti-miʔ* (0.7) *məkəra::*
 rikkoa-HAB-PRS-1PL vääntää--

4 *>məkəra-mə-ku-čüŋ* *əmiʔia:*
 vääntää-PTCP.PASS-DIM-3PL.PX>PL tällä.tavoin

5 *>məkəra-mə-ku-čüŋ* *əmiʔia:* (0.3)
 vääntää-PTCP.PASS-DIM-3PL.PX>PL tällä.tavoin

6 *ŋamtə-rəki-δi-čüŋ*↑ (0.3) *>mej-kə-ti-miʔ*
 sarvi-SIM-DST.PL-3PL.PX>PL[.ACC] tehdä-HAB-PRS-1PL

7 *čambi-ʔkə-ti-miʔ* (.) *əmiʔia-riai-ʔ.*
 rikkoa-INCH-PRS-1PL tällä.tavoin-LIM-ADV

”Tulitikkulaatikoita tuota... rikoimme. Vääne-- väännettyjä sellaisia, väännettyjä sellaisia... sarvennäköisiä teimme, rikoimme tällä tavoin.” (ChND_041213_Remembrance_nar.152)

Nganasanin adpositiot ovat kaikki postpositioita, eikä muitakaan kieliopillisia sanoja juuri esiinny nomini- tai verbilausekkeiden alussa, jolloin niitä ei ole mahdollista hyödyntää toistoissa. Toistettava osuus on siis melko usein yksittäinen sisältösana pikemminkin kuin kokonainen lauseke tai monissa kielissä toiston kohteena tavallinen kieliopillinen sana (vrt. Fox ym. 2009: 89–91; Németh 2012: 2025–2027). Tämä ei tarkoita, etteikö esimerkiksi nominilausekkeen toistoja määritteineen lainkaan esiintyisi.

- (13) 1 FDJ: *mənə* (1.5) *əmə* *m-*
 1sg tämä
- 2 *>ƏMƏ* *mou-ntə* *baða-s'uəd'əə-m* *i-s'üə-m*
 tämä maa-LAT kasvaa-PTCP.PST-1SG olla-PST-1SG
- 3 *hüə-tə* (1.1) *manaʔkü* *hü::*
 vuosi-LAT viime vuosi--
- 4 *↑bajna:* *s'ati-biʔə* *čüh* *čühə-ni.*
 sota[.GEN] loppua-NMLZ aika-- aika-LOC
- ”Minä kasvoin näillä main, viime ai-- sodan jälkeisenä aikana.” (SKNA-22374:1_helinski_96.001)

Nganasani vaikuttaisi kuuluvan kieliin, joissa tyypillisin toisto on vain yhden sanan mittainen eikä esimerkiksi kokonainen lauseke. Tätäkin selittää mahdollisesti sanojen pituus ja monimorfeemisuus: yksittäiseen sanaan voidaan sija- ja persoonapäätteiden avulla sisällyttää runsaasti sellaista kieliopillista tietoa, joka joissakin muissa kielissä, muun muassa vuorovaikutuslingvivistisestäkin näkökulmasta runsaasti tutkituissa suurissa indoeurooppalaisissa kielissä, täytyisi ilmaista erillisin partikkelein ja adpositioin. Kun keskeiset kieliopilliset merkitykset ilmaistaankin päätteiden avulla, lauseke ei välttämättä edes sisällä muita lekseemejä kuin pääsanansa. Tässä suhteessa nganasani myös muistuttaa aiemmin tutkituista kielistä enemmän esimerkiksi polysynteettisenä pidettyä wichitaa (Mirzayan 2008: 351) kuin englantia (esim. Fox, Hayashi & Jaspersen 1996: 206–207).

5.7. Täytesanat

Tyypillinen ennakoivan korjauksen keino nganasanissa on täytesana eli lekseemi, joka korjauksen yhteydessä esiintyessään kantaa semanttisen merkityksensä lisäksi erityistä pragmaattista funktiota. Tutkimuksessani olen katsonut leksikaalisiin ennakoivan korjauksen keinoihin kuuluviksi edeltävään puheeseen sisältymättömät lekseemit, jotka eivät ole osa laajempaa hakufraasia. Nganasanissa korjauksen yhteydessä pragmaattisia funktioita saavina täytesanoina käytetään useimmiten demonstraatiivi- ja interrogatiivipronomineja, jotka on mahdollista luokitella morfosyntaktisten

ominaisuuksiensa perusteella kolmeen ryhmään: taipumattomiin täytepartikkeleihin, kohdesanansa attribuuteiksi asettuviin täytesanoihin sekä morfosyntaktisesti kohdesanaansa vastaaviin täytesanoihin, joita kutsun sijaissanoiksi erotuksena attribuutinomaisesta täytesanasta (vrt. englannin *filler* ja *placeholder*). Kysymysanoista yleisimpiä täytesanoina ovat interrogatiivipronomini *maa* 'mikä' ja yleinen kysymyssanavartalo *ku-*, josta on mahdollista sijapäätteiden ja johdinten avulla muodostaa muun muassa paikan, tavan tai laadun interrogatiiveja. Demonstratiivipronominipohjaiset täytesanat muodostuvat tyypillisesti vartaloista *əm-* 'tämä' ja *tə-* 'tämä, tuo'.

Taipumattomat täytesanat eli täytepartikkelit ovat nimensä mukaisesti kieliopillisen partikkelin kaltaisesti käyttäytyviä taipumattomia täytesanoja. Hayashi ja Yoon (2006: 507–513) käyttävät termiä *interjective* täytesanoista, jotka voivat esiintyä missä tahansa kohdassa lausetta eivätkä mukaudu ympäröivään morfosyntaksiin tai muullakaan tavoin yksilöi mitään tiettyä osaa lauseesta sanahaun kohteeksi. Tällaisina yleisinä täytesanoina voivat nganasanissa toimia muun muassa demonstratiivipronominin *əmə* ja *tətj* niin nominatiivi- kuin genetiivi- ja akkusatiivimuotoisinakin, joskaan niiden sija ei attribuutinomaisista täytesanoista poiketen määräydy kohdesanan perusteella.

(14)	1 ChNS:	<i>təməni</i>	<i>hediti-si</i>	<i>>n'i-ŋi-m</i>	<i>munə-ʔ<</i>
		sillä.tavoin	kävellä.INF	NEG-INT-1SG	sanoa-CNG
	2	<i>◦əmti</i>	<i>↑maŋu\na</i>	<i>tus'aj-s'i</i>	((əmti))
		tämä	miksi	olla.musta-INF	tämä
	3	(0.3)	<i>↑sat:əɾə</i>	<i>ma=bta=bta</i>	<i>heŋk:ə↓</i>
			naali	mikä=EMPH=EMPH	musta
	4	<i>sat:əɾə</i>	<i>◦tət:i.</i>		
		naali	tämä		

”Kävellessäni ajattelin, tuota, mikä [on] tämä musta naali, jokin musta naali tämä.” (ChNS_080302_Bear_nar.012-013)

Erityisesti kysymyssanapohjaiset mutta myös demonstratiivipronomineista johdetut täytesanat toimivat ikään kuin kohdesanansa attribuutteina. Tällöin täytesana pitkälti menettää semanttisen merkityksensä mutta säilyttää syntaktiset rajoitteensa ja valikoituu siten, että se vastaa syntaktisesti ja semanttisesti viivytettävää sanaa tai sanahaun kohdesanaa: täytesanana voi olla esimerkiksi *əmiʔiə* 'tällä tavoin' kohdesanan ollessa adverbi, *takəə* 'tuo (kaukainen)' sen ollessa paikka tai *maa* 'mikä' sen ollessa asiaa tai esinettä merkitsevä nomini. Tällaiset täytesanat ovat morfosyntaktisesti attribuutin asemassa, vaikka niiden kohdesana olisi lauseen pääsana, eli toisin sanoen ne mukautuvat kohdesanansa morfosyntaksiin mutteivät asetu sen paikalle lauseessa. Attribuutiivisina täytesanoina esiintyessään sijataivutusta kantavat täytesanat ovat aina genetiivissä, joka on nganasanin nominaalilausekkeen attribuuttien

odotuksenmukainen taivutusmuoto pääsanan ollessa muussa sijassa kuin nominatiivissa tai akkusatiivissa (Wagner-Nagy 2019: 308–309).

- (15) 1 ASS: *timi#ñiá::#* *labsəkəə* *n'üə-mə*
 nyt nuorin lapsi-1SG.PX
- 2 *hoda-tə-tu* (0.4)
 kirjoittaa-DRV.IPF-PRS.3SG
- 3 *uč'ill* *takəə:* *Dud'ij#kə#* (0.8) *koledž'e-tənu.*
 oppilaitos-- tuo[GEN] Dudinka[.GEN] ammattikoulu-LOC
 ”Nykyisin nuorin lapseni opiskelee koul-- siellä Dudinkan...
 ammattikoulussa.” (ASS_161024_Life_nar.030)

Taivutuspäätteitä saaviin täytesanoihin lukeutuu lisäksi attibuutin tavoin asemoituvista täytesanoista selvästi eroava, morfosyntaktisesti kohdesanansa paikalle asettuva sijaissana, joka muodostetaan demonstratiivipronominin *ənti* ’tämä’ vartaloista *ənti-* (vahva aste) ja *əndi-* (heikko aste). Se toimii sanahaun keinona kantaen sanahaun kohteen taivutuspäätteitä riippumatta siitä, onko kohde nomini vai verbi.

- (16) 1 ChND: *Kiri::* *Kri* *ə:ndi* *d'a* *Kiristəu=d'a*
 tämä.GEN luo Kiristəu[.GEN]=ALL
- 2 *kəči* *koni-ʔsiðə-ʔ* (0.5) *kəči* *Letimd'a=d'a,*
 PTCL.OPT mennä-FUT-3PL PTCL.OPT Letimd'a[.GEN]=ALL
 ”Kiri-- Kri-- sinne, Krestyyn menevät, tai sitten Letoviehen.”
 (ChND_041213_Remembrance_nar.046)

Toimiessaan nominin sijaissanana demonstratiivipronominista muodostettava sijaissana taipuu täyden nominiparadigman mukaisesti eikä siis asetu sanahaun kohdesanan määritteeksi tavanomaisen pronominin tavoin. Leisiön (2012: 211) mukaan demonstratiivipronomineilla ei normaalisti ole destinatiivitaivutusta, mutta sijaissanana toimiessaan *ənti* taipuu tarvittaessa destinatiivissakin. Tutkielman varsinaisesta aineistosta ei löytynyt ainoatakaan esimerkkiä, mutta aineiston ulkopuolelle jääneessä NSL-korpuksen osassa esiintyy joitakin tapauksia sekä yksikössä että monikossa: *ənti-ðə-miʔ* (tämä-DST-1PL.PX) – *maləməmu-ðə-muʔ* ’tällaiseksemme – kotapaikaksemme’, *ənti-ði-čə* (tämä-DST.PL-2PL.PX>PL) – *koliðičə* ’tällaisiksesi – kaloiaksesi’ (ks. myös Podlesskaya 2010: 14).

Verbin paikalla toimiessaan sen morfosyntaktinen käytös on ainoaltaatuista nganasanin sanojen joukossa, sillä nominaalisesta alkuperästään huolimatta se taipuu täysin verbin tavoin johtamattomanakin. Nganasanin nominit voivat kyllä predikaatteina toimiessaan saada tavanomaisesti verbin ominaisuutena pidettyjä persoonapäätteitä, esim. *basus'i-m* ’olen metsästäjä’ *basus'i-ŋ* ’olet metsästäjä’, mutta

tällaisiin nominaalisiin predikaatteihin ei ole mahdollista liittää suoraan esimerkiksi tempustunnuksia tai verbikantaisia johtimia, vaan niiden käyttöön vaaditaan kopula. Sijaissanaan kaikkien verbaalisten suffiksien liittäminen sen sijaan on mahdollista kuten esimerkissä (17), jossa sana kantaa kohdesanansa mukaisesti infinitiivin pää-tettä. Lisäksi *ənti* osallistuu kaikkiin odotuksenmukaisiin morfofonologisiin vaihteluihin kuten astevaihteluun ja vokaalivaihteluun kohdesanastaan riippumatta.

(17) 1 KES: *Voločanka* *d'a* *koni-d'iə* *təndə*
 Voločanka[.GEN] luo mennä-PST.3SG tämä.GEN

2 *ηanaʔsanə-j* (.) ↓*ənt:i-d'i* *huur-si.*
 ihminen-ACC.PL tämä-INF hakea-INF

”Meni Voločankaan niitä ihmisiä [--]mään etsimään.”

3 ChND: *əə* *čəŋhə-d'iəd'əə-j,*
 niin rikkoutua-PTCP.PST-ACC.PL

”Hajonneitako? [joiden moottorikelkka hajosi]”

4 KES: *čəŋhə-d'iəd'əə-j* *ηanaʔsanə-j.*
 rikkoutua-PTCP.PST-ACC.PL ihminen-ACC.PL

”Hajonneita ihmisiä [joiden moottorikelkka hajosi].”

5 ChND: *əə.*
 niin

”Niin.”

6 KES: *mənə* *Viča-ʔa-mə.*
 1SG Viča-AUG-1SG.PX

”Minun Vit’ani.” (ChND-KES_061107_Dialog_conv.020)

Verbaalista morfologiaa kantavia (pro)nominikantaisia täytesanoja vaikuttaisi esiintyvän useissa, joskaan ei kaikissa, maailman kielissä (Podlesskaya 2010: 14–18). Samankaltaisia sijaissanoja esiintyy Taimyrillä myös turkkilaisessa dolgaanin kielessä (Däbritz 2018) sekä enetsikielissä.³ Tarkempi tutkimus alueen kielten täytesanoista voisikin paljastaa mahdollisia pragmaattisia areaaleja tai verbaalisen sijaissanahan kehittäneille kielille yhteisiä piirteitä. Toistaiseksi käytännössä olematon tutkimus ei mahdollista tällaisten vertailujen tekemistä Pohjois-Euraasian kielistä.

Kysymyssanapohjaiseen täytesanaan ei voi suoraan liittää verbin taivutuspäätteitä, vaan se pitää sisällyttää verbilausekkeeseen, jossa taivutuspäätteitä kantaakin kopula. Esimerkissä (18) verbin täytesanana käytetty *kuniʔia* ’kuinka, miten’ ei kannakohdeverbin morfologiaa päätteitä mutta heijastaa kuitenkin sen syntaktista asemaa

3. Olesya Khanina 20.4.2020, henkilökohtainen tiedonanto.

lauseessa ja on samalla osa hakufraasia *kuniʔiā is'üä* (vrt. Podlesskaya 2010: 22–23). Kyseisessä esimerkissä hakufraasi ei lopulta johda ratkaisuun vaan puhuja päätyy hylkäämään aloittamansa lauseen ja käyttämään toista ilmaisua. Kesken jäävä lause olisi mahdollisesti voinut olla ainakin tundranenetsissä ja mahdollisesti laajemmin Siperiassa tavattava pelästymistä merkitsevä metafora, vrt. neT. *сейда хая* 'hän pelästyi' (kirj. 'hänen sydämensä lähti') (Tereštšenko 1965: 542). Metaforan esiintymisestä nganasanissa ei kuitenkaan ole varmuutta.

(18) 1 ChNS: *mənə kasaʔ səə-mə:* (0.8)
 1SG melkein sydän-1SG.PX

2 °°*kuniʔiā=güə* (0.7) *i-s'üä*°°
 kuinka=EMPH olla-PST.3SG

3 *ɲuəli kasaʔ hiim-siə-m.*
 varmaan melkein pelästyä-PST-1SG

”Minun sydämeni melkein... kuinka oli? Minä melkein pelästyin.”

(ChNS_080302_Bear_nar.032)

6. Korjauksen pragmaattiset merkitykset

Korjauksen avulla käsitellään hyvin erityyppisiä puheen ongelmia aina puheen tuottamisen ongelmista (6.1.) vuorovaikutustilanteen dynamiikkaa koskeviin ongelmiin (6.4.). Nganasanin itsekorjauksen tärkeimmät pragmaattiset merkitykset voi tällöin luokitella sen mukaan, millä toiminnan tasolla ilmeneviin ongelmiin ne vastaavat – ongelmat voivat liittyä puheen tuottamiseen tai havaitsemiseen, tunnistamiseen, ymmärtämiseen tai sosiaaliseen hyväksyttävyyteen. Ongelmien luonnetta ja korjauksen pragmaattista merkitystä ei voi ennustaa pelkästään käytetyn korjaustoiminnon perusteella, joskin useimmiten ylempänä toiminnan tasolla sijaitsevien, esimerkiksi puheen sosiaaliseen hyväksyttävyyteen liittyvien ongelmien korjaamiseen käytetään pitempiä korjaustoimintoja kuin alemman tason ongelmien käsittelyyn. Erityisen mielenkiintoisia nganasanin kieliyhteisön nykyisessä kielisosiologisessa tilanteessa ovat koodinvaihtoon ja havaittuihin kielivirheisiin kohdistuvat korjaukset (6.5.), joita tarkastelemalla voidaan saada tietoa puhujien kieliasenteista, muun muassa kielteisestä suhtautumisesta koodinvaihtoon haastattelutilanteissa.

6.1. Puheen tuottamisen ongelmat

Puheen tuottamisen ongelmia käsittelevät itsekorjaukset ilmenevät useimmiten tilanteissa, joissa puhuja ääntää jonkin sanan virheelliseksi katsomallaan tavalla ja korjaa sitten omaa ääntämystään. Tyypillinen korjaustoiminto on ongelmallisen sanan toisto korjatussa asussa. Useimmiten virheelliseen ääntämykseen liittyvät ongelmat

ratkeavat hyvin nopeasti, minkä jälkeen kertomus tai keskustelu jatkuu normaalisti. Joissakin tapauksissa esiintyy kuitenkin enemmän takeltelua ja ongelman ratkaiseminen vaatii useamman yrityksen kuten esimerkissä (19), jossa puhuja päätyy toistamaan sanaa *bitidiŋ'ɪ?* 'ammukseni' useita kertoja ennen tyydyttävän ratkaisun löytymistä.

(19) 1 ChNS: >bit:idi-n'ɪ? <bit:i>di-n'ɪ? *biðiðiŋt:idiŋ*
ammus-1SG.PX>PL ammus-1SG.PX>PL ammus--

2 ↑bit:idi-n'ɪ?
ammus-1SG.PX>PL

3 *bəhiā-?* *i-kə-d'üə-?* $^{\circ\circ}təə$ *čühə-ni. $^{\circ\circ}$
huono-PL olla-HAB-PST-3PL tämä aika-LOC*

”Ammukseni- ammukseni... ammukseni- ammukseni olivat huonoja siihen aikaan.” (ChNS_080302_Bear_nar.060)

Puheen tuottamisen ongelmat ovat hyvin paikallisia ja koskevat pienimmillään vain yhtä äännettä tai tavua, harvemmin kokonaista sanaa. Tyypillisiä piirteitä ääntämyksen korjaamiselle ovat myös ratkaisun kohdalla voimakkaasti nouseva intonaatio, jonka avulla mahdollisesti luodaan kontrastia virheellisenä pidetyn ja korjatun ääntämyksen välille, sekä korjauksen lausuminen aiempaa puhetta hitaammin ja huolellisemmin. Ongelmien paikallisuudesta huolimatta puhuja toistaa poikkeuksesta koko korjauksen kohteena olevan sanan riippumatta siitä, sijaitseeko ongelmallisesti äännetty jakso sanan alussa sanavartalossa vai lopussa taivutuspäätteissä kuten esimerkissä (20), jossa puhuja korvaa kolmannen persoonan yksiköllisen omistetun omistusliitteen allomorfin $-\delta i$ allomorfilla $-t i$ – tässä tapauksessa ei siis liene kyse kielikompetenssiin liittyvästä epäröinnistä (ks. 6.5.), vaan nopean puherytmin aiheuttamasta lipsahduksesta.

(20) 1 FDJ: *əndi:.* *əə* (0.3) >s'itəbi-ði<
tämä.ACC tarina-3SG.PX

2 s'itə<bi-t:i:> (0.3) *ənti* *hotə-batu*
tarina-3SG.PX tämä kirjata-INFR.3SG

”Tätä, öö, tarinansa-- tarinaansa, tuota, kirjoitti.”

(SKNA-22374:1_helinski_96.20-22)

Puheen tuottamiseen ja foneettisiin lipsahduksiin liittyvät ongelmat ovat aineiston ongelmista sosiaalisesti yksiselitteisempiä, eikä korjauksen syystä juuri jää tulokinnanvaraa. Puheen tuottamisen ongelmia ratkovat korjaukset ovat hyvin lyhyitä eivätkä edellytä kuulijoilta mitään erityistä reaktiota, vaan alkuperäinen kertoja palaa välittömästi siihen, mitä oli sanomassa ennen ongelmien ilmenemistä.

6.2. Merkityksen tarkentaminen ja oikaisu

Tyypillisiä merkityksellisen viestin välittämiseen liittyviä korjauksia aineistossa ovat merkityksen tarkentaminen sekä oikaiseminen. Ongelmavuoron merkityksen tarkentamiselle tai oikaisulle on ominaista havaitun ongelman ilmeneminen lähinnä puheen merkityksen ja käsiteltyjen asioiden tasolla, jolloin puhuja suorittaa korjauksen huomattessaan, ettei kuulija välttämättä ymmärrä olennaisia semanttisia merkityksiä tai saattaa tulkita ne väärin (vrt. Sorjonen & Laakso 2005: 265). Tyypillisimpiä korjaustoimintoja lausuman merkityksen ymmärrettävämmäksi tekevissä korjauksissa ovat lisäys ja korvaus, mutta myös syntaktisesti kompleksisia korjauksia esiintyy.

- (21) 1 ChNS: *hüə-t:ə* *hediti-s* (0.4) *ŋuə*
 vuosi-LAT kävellä-INF-- jalka--
- 2 **↑*tamt:ü?tə-sa*** (1.3) *heli-ni* *ČEti-ʔ*
 kiivetä-INF puoli-LOC neljä-PL

- 3 *ŋua-ʔtə-sa* *tamtüʔtə=ŋalə-gə-tu-muʔ*.
 jalka-VBLZ-INF kiivetä=EMPH-HAB-PRS-1PL

”Aina kävelle-- jala-- kiiveten, välillä kiipesimme neljälläkin jalalla.”

(ChNS_080214_Wandering_nar.044)

Erityisen yleinen aloituskeino merkitystä oikaisevissa korjauksissa on kieltopartikkeli *n'intuu*. Esimerkissä (22) puhuja aloittaa lauseen ei-finiittisestä verbimuodosta kieliopillistuneella adverbilla *küdiähü?* 'aamulla' mutta huomaa hetken kuluttua ilmauksessa jotakin ongelmallista. Tällöin hän aloittaa korjauksen negatiopartikkelilla *n'intuu*, jolla merkitsee sanan *küdiähü?* ongelmien lähteeksi. Mahdollinen korjauksen ratkaisu jää tässä tapauksessa tuottamatta, sillä toinen puhuja TTD aloittaa yllättäen oman vuoronsa.

- (22) 1 ChND: *əə::* **↑*küdiä-hü?*** *sili=čə* *i-bahu*
 herätä-COND kuka=EMPH olla-REP.3SG

- 2 **↑*n'inTUU*** ***küdiähü?***,
 NEG herätä-COND

”Öm, aamulla joku kuulemma – eikun ei aamulla...”

- 3 TTD: *tə* *TUJ-ŋəə* *maa*.
 PTCL tulla-IMP.3SG mikä

”Tulkoon vain.”

- 4 ChND: *tə* *tuj-ŋəə*,
 PTCL tulla-IMP.3SG

”Miten niin tulkoon?”

- 5 TTD: *kəč(i)* *tuj:-ŋəə:*
 PTCL.OPT tulla-IMP.3SG
 ”Tulkoon.” (TTD-ChND_080719_Dialog_conv)

Kieltopartikkeli on semanttisen erikoistuneisuutensa vuoksi tehokas korjauksen aloituskeino, jolla puhujien on mahdollista heti korjauksen alussa ilmaista aikomuksensa korvata jokin edeltävän puheen käsite toisella ja asettaa korjattava osuus ja korjauksen ratkaisu keskenään vastakkaisiksi. Se ei toisin sanoen jätä tulkinnanvaraa sen suhteen, jääkö korvattava käsite vaihtoehdoksi korvaavalle (vrt. Sorjonen & Laakso 2005: 255–257). Syntaktisten rajoitustensa vuoksi kieltopartikkeli on kuitenkin verrattain hidaskorjauksen aloituskeino, sillä puhuja joutuu toistamaan korvattavan käsitteen uudelleen, vaikka se kävisi selkeästi ilmi asiayhteydestä. Tällöin korjauksen suorittaminen hidastuu, mikä on keskustelun sujuvuuden kannalta ei-toivottua, sillä se myös viivyttää korjausjakson päättymistä ja meneillään olevaan keskusteluun palaamista. Seuraavassa esimerkissä (23) puhuja ratkaisee ongelman toistamalla korvattavaa ilmaisua *küdüüatu d'a* ’aamulla’ ainoastaan ensimmäisen tavun verran, keskeyttää sitten ja tuottaa hyvin nopeasti korvaavan ilmaisun *ob’əda čühəni* ’lounasaikaan’.

- (23) 1 KES: *təti-rə* *küdüüa-t:u* *d’a* (.) \uparrow *N’INtuu* *küδ*
 tämä-2SG.PX nousta-NMLZ[.GEN] luo NEG.PTCL ((nousta))
- 2 *ob’ədə* *čühə-ni* *təti* *məər*
 lounas[.GEN] aika-LOC tämä pormestari
- 3 *məərə-δij* *tuu-ʔə*.
 pormestari-3PL.PX tulla-PRF.3SG

”Sitten aamulla-- eikun ei, lounasaikaan pormestari- heidän pormestarinsa tuli.” (KES_031115_Paris_nar.255)

Molemmat ilmaisut ovat ajan adverbialilausekkeita, joten korvattavan ilmaisun päättelemine pelkän korvaajan perusteella olisi suhteellisen helppoa. Toiston jättäminen kokonaan pois ei kuitenkaan kieliopillisista syistä ole mahdollista, joten sen typistäminen yhteen tavuun on tehokkain keino nopeuttaa korjaustoimintoa. On mahdollista, että ajan myötä tällainen typistäminen johtaa jopa toiston jättämiseen kokonaan pois ja kieltopartikkelin syntaktisten rajoitusten vähenemiseen korjauksen yhteydessä eli Hayashin ja Yoonin (2006: 525–529) käsittein *pragmaattillistumiseen*. Kieltopartikkelin käyttö on joissakin tapauksissa mahdollista myös ennakoivissa korjauksissa sanahaun yhteydessä (esim. 28), mikä kertoo sen asemasta merkittävänä pragmaattisena resurssina.

6.3. Sanojen hakeminen ja epäröinnin osoittaminen

Merkityksellisen puheen tuottamisen ongelmiin lukeutuu lisäksi suuri osa tapauksista, joissa puhuja ei löydä haluamaansa ilmausta ja suorittaa tällöin ennakoivan korjauksen, jonka tarkoituksena on viivästyttää sanahaun kohteena olevan sanan tuottamishetkeä. Sanahakujen suorittamiseen ja epäröinnin ilmaisuun käytettyjen keinojen kirjo on hyvin laaja ja pitää sisällään niin foneettisia, leksikaalisia kuin syntaktisesti kompleksisiakin korjaustoimintoja. Suurin osa sanahauista ratkeaa varsin nopeasti alkuperäisen sanahaun aloittajan itse tuottamaan ratkaisuun. Usein sanojen löytämisen ongelmaa ennakoi jo korjausta edeltävän sanan ääntöasu. Yleisin foneettinen epäröinnin ilmaisukeino on edeltävän sanan lopussa esiintyvä äänteen pidentyminen, jonka avulla puhuja viivästyttää seuraavaksi tulevaa sanaa välttämättä kuitenkin pitkiä taukoja puheessa. Äänteen pidentymisen kanssa samankaltaisessa funktiossa ongelmien ennakoijana toimii myös vokaalista tai nasaalista koostuva empimisäännös.

(24)	1 FDJ:	<i>əə::</i>	(1.2)	<i>A↑vamu</i> Ust-Avam.GEN	<i>Avamu</i> Ust-Avam.GEN	
	2	<i>čerə-m</i> sisä-1SG	(.)	<i>təbtə</i> myös	<i>mənə</i> 1SG	(0.5)
	3	<i>tabə</i> siellä	<i>kuni=güə</i> missä=EMPH	(0.4)	<i>əə</i>	
	4	<i>d'əjurə</i> tundra.GEN	<i>n'ii</i> kohti.LAT	<i>ŋətu-m-s'ie-m</i> näkyä-TRL-PST-1SG	<i>i-bahu.</i> olla-REP.3SG	

”Öm, Avamin-- Avamin asukas olen myös. Siellä jossakin, öm, tundralla, synnyin kuulemma.” (SKNA-22374:1_helimski_96.002-003)

Empimisäännöstä käytetäänkin aineistossa hyvin samaan tapaan kuin täytepartikkeleiksi kivettyneitä sanoja, joilla on empimisäännöksestä poiketen itsenäinen leksikaalinenkin merkitys, joskin epäröinnin ilmaisijoina äänteen pidentymän, empimisäännöksen ja täytepartikkelin pragmaattinen käyttö on hyvin samankaltaista. Tämä johtunee siitä, että täytepartikkelin asemassa toimiessaan demonstratiivipronomini menettää kielenulkoiseen maailmaan viittaavat deiktiset merkityksensä sekä syntaktiset rajoitteensa erikoistuen sen sijaan pragmaattiseen käyttötarkoitukseen – siis kielipiillistumisen sijaan *pragmaatillistuu* (Hayashi & Yoon 2006: 525–529).

(25)	1 JSM:	<i>n'emi-ntə</i> äiti-2SG.PX.GEN	<i>heli-məni</i> puoli-PROL	<i>buədu-rə</i> puhe-2SG.PX	<i>n'is</i> NEG--
	2	<i>n'i-sidə-ŋ</i> NEG-FUT-2SG	<i>ənt:i</i> tämä	(0.5)	<i>n'i-sidə:-ŋ::</i> NEG-FUT-2SG

3 (0.3) ↑*nəŋhə-məni* *ŋuə-ʔ*
 huono-PROL olla-CNG

”Äitisi puhetta [jos kuuntelet] et, tuota... et voi mennä harhaan.”
 (JSM_090809_Life_nar.010)

Attribuutinomaiset sekä morfosyntaktisesti kohdesanan paikalle asettuvat täytesanat sen sijaan yksilöivät haun kohdesanan tarkemmin kuin muut epäröinnin ilmaisukeinot. Tällä tavoin puhujat voivat viestittää haettavan ilmaisun olevan jo ”kielen päällä” (Fox 2010: 5–6). Esimerkissä (26) puhuja ennakoii tällä tavalla hakemaansa paikanilmaisua *Igarkətəni* ’Igarkassa’ tuottamalla lokatiivin päätettä kantavan sijaissanan *əndi-təni*, vaikka mikään muu edellä sanottu ei ennakoisi seuraavaksi sanaksi juuri paikanilmaisua – sijaissananaa tuottaessa siis ainoastaan puhuja itse tietää aikovansa puhua seuraavaksi juuri paikoista.

(26) 1 PED: *tə* (0.5) *təti-rə* *tahariabi* (0.3)
 PTCL tämä-2SG.PX nyt

2 *n’erə* *manu* (0.4) *əndi-təni*
 ennen muinoin tämä-LOC

3 *Igarka-təni* *ŋomtū-hū:* *Igə* *Igarka*
 Igarka-LOC istua-NMLZ-- Igarka

4 *nu* (0.3) *t’ür’ma* *nom’er* *šest’*
 {PTCL tyrmä numero kuusi

5 *do* *s’ih* *por* *ja* *jevo*
 asti tämä aika 1SG 3SG.M.GEN}

6 *p-* *čeni-nti-mə* *hüə-tə* *čeni-nti-mə.*
 tietää-PRS-1SG.SGO vuosi-LAT tietää-PRS-1SG.SGO

”Niin, silloin kauan sitten siellä... Igarkassa istuessa- Iga- Igarka, no, tyrmä numero kuusi, vieläkin muistan sen, muistan sen aina.”
 (PED_041206_MyFather_nar.010)

Hayashin ja Yoonin (2006: 520–525) mukaan sanahauissa toimivat demonstratiivipronominit saattavat viitata vuorovaikutuksen osapuolten yhteiseen tietoon, mutta tämä perinteisesti niille tyypillisenä pidetty ominaisuus ei ole tässä funktiossa mitenkään välttämätön. Nganasanissa havaintoa tukevat tapaukset, joissa puhuja ei odota kuulijoiden mahdollisia ymmärrysehdokkaita tai muita reaktioita vaan suuntaa sanahaun ikään kuin itselleen. Tähän viittaa muun muassa täytesanan lausuminen ympäröivää puhetta hiljaisemmalla äänellä. Vaimentamalla ääntään puhuja osoittaa sanahaun vain itselleen ja viestii kuulijoille, että hän itse keksii ratkaisun aivan pian

eikä tarvitse apua. Esimerkissä (27) kuulija ChND mitä ilmeisimmin myös tunnistaa sijaissanana toimivan demonstratiivipronominin *əntinə* merkiksi käynnissä olevasta sanahausta eikä ota vuoroa itselleen lähes sekunnin mittaisesta tauosta huolimatta. Taukoa edeltävä osuus on itsessään syntaktisesti kokonainen, mikä periaatteessa mahdollistaisi vuoronvaihdon.

(27) 1 KES: *əmə d'ali kona-ʔa* (0.6)
 tämä päivä mennä-PRF.3SG

2 \downarrow *ənti-na:˦˦* (0.9) *Kintoviči Jūra*
 tämä-COM Kintoviči Jūra

3 *təndə n'üə-na Il'ija na-nu.*
 tämä.GEN lapsi-COM Il'ija kanssa-LOC

”Tänään meni sen kanssa... Kintovit'i Jūra tämän lapsen kanssa, Il'ijan kanssa.”

3 ChND: *əə:*
 niin

”Niin.”

4 KES: *buraanə-mtu* \downarrow *huu[d'i-si.*
 moottorikelkka-3SG.PX.ACC hakea-INF

”Hakemaan moottorikelkkaa.”

5 ChND: [*kaj ɲo]nəi-ʔ kona-ʔa-gəj.*
 INTJ vielä-ADV mennä-PRF-3DU

”Oi, lähtivätkö he taas?”

6 KES: *əəʔ >əmiʔ[īa]< čəs'i-mə=u.*
 niin tällä.tavoin kylmä-PTCP.PASS=EXCL

”Kyllä. On niin kylmäkin!”

7 ChND: $[[(\acute{e}\acute{ə})]]$

(ChND-KES_061107_Dialog_conv.028)

Täsmällisen sanan puuttuessa puhujien on mahdollista myös kuvailla tarkoitettua monisanaisemmin. Esimerkissä (28) puhuja hyödyntää kuvailun lisäksi jälkikäteiselle korjaukselle tyypillistä korjaustoimintoa, kieltopartikkelia *n'intuu*, vaikkei ole ehtinyt tuottaa oikaisun kohdetta – eikä kyseessä olekaan todellinen oikaisu. Seuraa sanahaku, jonka aikana TKF kuvailee täsmällistä käsitettä vaille jäävää tarkoitetta muotoilemalla lauseensa oikaisun kaltaiseksi siten, että *maagüə baləukə* 'jokin balokki' toimii vertailukohtana puuttuvalle ilmaukselle. Jälkikäteiselle korjaukselle

6.4. Puhekuppanin huomion kiinnittäminen ja yhteisten tavoitteiden varmistaminen

Vuorovaikutustilanteen osapuolten pyrkimys yhteisymmärrykseen ei ilmene ainoastaan tavoissa varmistaa, että toinen kuulee puheen ja ymmärtää sanotun merkityksen, vaan myös sosiaalisesti epämieluisien tilanteiden välttelyä sekä taipumukseksi rakentaa samanmielisyyttä ja yhteisiä vuorovaikutustavoitteita (ks. Sorjonen & Laakso 2005: 249–250). Puheen vastaanottajan huomion kiinnittyminen muualle saatetaan tulkita ongelmaksi, jota yritetään korjata esimerkiksi hakemalla katsekontaktia (Goodwin 1981: 60–68). Puhujat saattavat esimerkiksi käyttää sanahakua viivyttääkseen epämieluisana tai kiusallisena pidetyn asian esittämistä tai välttääkseen tabuna pidetyn aiheen mainitsemista suoraan (Hayashi & Yoon 2006: 501–507). Tällaisia tapauksia esiintyy aineistossani suhteellisen vähän, mikä todennäköisesti johtuu yhden puhujan kerronnan suuresta osuudesta suhteessa vuoropuheluun.

Aineiston perusteella nganasanin puhujien käytös muistuttaa aiemmissä tutkimuksissa havaittua muun muassa kuulijan huomion kiinnittämisen ja säilyttämisen osalta. Esimerkin (29) tapaus on osa haastattelijan kysymyksestä syntyneitä kahden puhujan välistä keskustelua, joka käsittelee nganasanien kertomusperinnettä. Puhujat ovat aiemmin olleet erimielisiä siitä, voiko nganasaniksi esittää lauluja ”venäläiseen tapaan.” Alla kuvatussa katkelmassa TEK ei heti reagoi FDJ:n puheenvuoroon (1,5 sekunnin tauko rivillä 3), jolloin FDJ kääntää katseensa keskustelukumppaniinsa pitäen sen suunnattuna tähän, kunnes tämä tuottaa dialogipartikkelin *mm*. Ekstralingvistinen keino – tässä tapauksessa katseen suuntaaminen puhekuppaniin – voi siis toimia merkittävänä vuorovaikutuksellisenä resurssina. Katseen kohdistaminen voidaan tässä tapauksessa tulkita FDJ:n strategiaksi saada vahvistus siitä, että TEK kuuntelee ja on samanmielinen keskustelun kulusta.

(29) 1 FDJ: *ændi::: ↑n'aad'ətə hoðətə-gə-ndu-ʔ hoðətə-baða-čüj.*
 tämä.GEN nganasaniksi kirjoittaa-HAB-PRS-3PL kirjoittaa-INF-3PL.PLO
 ”Näitä nganasaniksi kirjoittelivat, kirjoittivat näemmä.”

2 FDJ: [[(kääntää katseensa TEK:hon)]]

3 (1.5)

4 TEK: *mm*.

(SKNA-22374:1_helinski_96.25)

NSL-korpuksen sävyltään muodollisemman aineiston joukosta löytyy vähemmän tapauksia, joissa tulisi näin selkeästi esille puhujien pyrkimys vahvistaa keskustelun osapuolten vuorovaikutuksellisten tavoitteiden yhtenäisyys. Tämä johtune sekä aineiston laadusta että yllä esitetyssä tapauksessa analyysin kannalta olennaisen videokuvan puuttumisesta; muutaman minuutin pituisessa keskustelussa, josta

esimerkki (29) on peräisin, on toinenkin vastaava tapaus. Toisaalta esimerkissä (30) kuvattu tapaus osoittaa, kuinka puhuja voi suoralla vaatimuksella varata suunvuoron itselleen, mikäli kokee muiden paikalla olijoiden häiritsevän häntä puhumalla jostakin muusta.

(30) 1 KNT: *MAA=d'a* *mənə* *tərəd'i* *n'i-mə?*
 mikä=vuoksi 1SG sellainen nimi-1SG.PX

2 (0.6) [*suəBƏ SUƏBƏs'i*
 koska-- koska

3 B: [(???)]

4 KNT: \uparrow *SAA* (0.9) *mənə* *buə-tu-m.*
 INTJ 1SG puhua-PRS-1SG

”Miksikö minulla on sellainen nimi? Koska- koska... Hei! Minä puhun.”

(KNT_960825_Djinginjaku_nar.002-003)

6.5. Koodinvaihto ja puutteellinen kompetenssi hyväksyttävyyden ongelmina

Erityisen puheen sosiaaliseen hyväksyttävyyteen liittyvän ongelmatyyppin muodostavat tapaukset, joissa puhujat käsittelevät koodinvaihtoa tai omaa tai toisen puhujan puutteellisenä pidettyä kielitaitoa tavalla tai toisella ongelmallisena. Ei ole syytä olettaa, että koodinvaihdon pitäminen ongelmallisena johtuisi ensisijaisesti ymmärtämisen ongelmista, sillä käytännössä kaikki nganasanit osaavat venäjää (VPN 2010: 27). Korjausjaksojen jäsentelystäkin käy selkeästi ilmi, että puhujat pitävät venäjän kielen käyttöä tai puutteellista nganasanintaitoa ongelmallisena nimenomaan kielikäsitteeseen ja -asenteisiin liittyvistä syistä. Tilanteet, joissa koodinvaihtoa käsitellään ongelmallisena, syntyvät useiden kielenulkoisten tekijöiden myötävaikutuksesta, ja tapausten taustalla vaikuttavat sekä kieliyhteisössä pidemmän aikaa vallalla olleet käsitykset (ks. mm. Helimski 2000 [1993]: 161) että aineistonkeruutilanteiden luonne ja haastattelijan asettamat odotukset puhua ”oikeaa” kieltä.

Puhujien taipumus merkitä koodinvaihto ongelmalliseksi näkyy muun muassa jälkikäteisissä korjauksissa, joissa venäjänkielisenä pidetty sana korvataan samaa tai lähes samaa merkitsevällä nganasaninkielisellä käännöksellä. Yksinkertaisimmillaan tällainen korjausjakso siis sisältää ainoastaan yhden sanan tai lausekkeen mittaisen korvauksen, jonka jälkeen puhe jatkuu korjausta edeltäneestä kohdasta. Tällaisten korjausten kohteiksi joutuvat yleensä sisältösanat, kun taas venäläisperäiset konjunktiot, diskurssipartikkelit sekä kieliopilliset partikkelit jätetään useammin huomiotta. Venäläisiä diskurssi- ja kieliopillisiä partikkeleita ei ole yhtä helppo suoraviivaisesti korvata yhdellä tietyllä nganasanin sanalla, vaan niiden korjaaminen jälkikäteen vaatisi usein koko lauseen muotoilemisen uudelleen. Ainakin NSL-korpuksen puhujilla on tosin havaittavissa taipumusta käyttää nganasanin kieliopillisiä rakenteita

lainattujen konjunktioiden rinnalla – lainakonjunktiot eivät siis ainakaan vanhemman puhujasukupolven kielessä ole korvanneet omaperäisiä lauserakenteita vaan ainoastaan tulleet lisätyiksi niihin (Wagner-Nagy 2019: 444–445).

(31) 1 KECh: *kan̄ka=güə* *tu-s'üə* (2.1) *berto*
 milloin=EMPH tulla-PST.3SG {{{(helikopteri)}}

2 *nu* *v'ertol'ot* (0.6) *>nu*
 EMPH helikopteri EMPH

3 *zh'e<* (0.5) *ə* *>basa*
 EMPH} metalli

4 *basa* (0.7) *d'ama?ka-?a.>*
 metalli lintu-AUG

”Sitten tuli heli-- no, helikopteri. No se, metallinen- metallinen suuri lintu.”

(KECh_080214_Childhood_nar.007)

Venäläisiksi miellettyjen sanojen korvaaminen nganasaninkielisillä koskee toisinaan lukusanojakin. Ylipäättään suuria lukuja ja jopa vuosilukuja merkitsevien lukusanojen runsas esiintyminen korpuksessa nimenomaan nganasaninkielisinä on hieman yllättävää ottaen huomioon muissa suomalais-ugrilaisissa kielivähemmistöissä vallitsevaksi tulleen taipumuksen lainata kaikki kymmentä tai kahtakymmentä suuremmat lukusanat valtakielestä lainatuilla (Kovács & Janurik 2018: 47–49). Puhujien kyky muodostaa suuriakin lukuja kuvaavia lukusanoja suhteellisen vähäisin vaikeuksin kertonee ainakin kielitaidon hyvästä säilymisestä arkisessa ympäristössä tapahtuneesta kielenvaihdosta huolimatta, ja toisaalta lukusanoihin kohdistuvat korjaukset osoittavat, ettei ainakaan nganasanin kohdalla voi puhua venäläisten lukusanojen laajamittaisesta lainautumisesta vaan pikemminkin koodinvaihdosta venäjään.

(32) 1 KES: *mən:ə* (0.9) *↑k#anə#* (.) *sestnadcač*
 lsg montako {16}

2 (0.5) *↑bii?mätü-mü?* *i-s'üə-mu?* *i-bahu-mu?*
 16 olla-PST-1PL olla-REP-1PL

”Minä... montako, 16, 16 meitä [lapsia] oli kuulemma.”

(KES_061020_MyLife_nar.018)

Kysymys lainan ja koodinvaihdon välisestä rajasta ei kuitenkaan ole olennainen tutkimukseni kannalta, vaan olennaista on pikemminkin erottaa tarkasteltavan vuorovaiikutustapahtuman kannalta tavalla tai toisella merkityksellinen koodinvaihto sellaisesta, jota esiintyy oletusarvoisena osana kaksikielistä keskustelua (Gafaranga 2001: 1921–1923; Raymond 2018: 167–171).

Vaikka koodinvaihdon korjauksia esiintyy useilla eri puhujilla, taipumuksessa korjata tai olla korjaamatta koodinvaihtoa on todennäköisesti myös puhujakohtaista vaihtelua, jonka tarkastelu ei ole tämän tutkimuksen puitteissa mahdollista. Mahdollisista puhujakohtaisista eroista huolimatta koodinvaihdon koettu ongelmallisuus vaikuttaisi olevan koko aineistoa leimaava piirre, mikä käy hyvin selkeästi ilmi myös useista tapauksista, joissa puhujat suoraan kommentoivat venäjän puhumista korjauksen yhteydessä. Esimerkissä (33) on kaksi koodinvaihtoon kohdistuvaa korjausta, joiden jälkeen puhuja lausuu kaksi yllättyneisyyttä ja ärtymystä ilmaisevaa nganasaninkielistä interjektiota ja kommentoi omaa venäjän puhumistaan. Vastaavanlaisia kommentaareja ja huomiota esiintyy useilla aineiston puhujilla, ja niille leimallista on nimenomaan kielenkäytön kommentointi sanallisesti tai joissakin tapauksissa ekstralingvistisiä keinoja kuten ilmeitä ja eleitä käyttäen.

(33)	1 JMD:	#mm::#	↑brat {veli}	(.)	↓ə#ku::# ehkä	ənti-mə tämä-1SG.PX
	2	(0.9)	ŋ:: ↑ŋad'a-mə pikkuveli-1SG.PX		təi-čü olla-PRS.3SG	(0.6)
	3	tibjikiā poika	(1.0)	tətə TCL	bən'd'ə-ʔ kaikki-CNG	viros-l'i {kasvaa-PST.PL}
	4	(0.4)	baða-ʔa-ʔ kasvaa-PRF-3PL	uz'e {jo}	(.)	↓#ou INTJ
	5	hemou INTJ	(???)	sovs'əm {täysin	men'a 1SG.ACC	po-russki venäjäksi}

”Veli, öö, tämä... pikkuveli minulla oli, poika. Niin, kaikki kasvoivat, kasvoivat jo. Oi, koko ajan minä puhun venäjää...” (JMD_080219_MyLife_nar.085)

Koodinvaihtoa koskeville kommenteille ominaista on esiintyminen pidempien tai useiden perättäisten koodinvaihtojaksojen jälkeen. Onkin tyypillistä, että vasta vaikeudet löytää sopivaa nganasanin sanaa venäjänkielisen tilalle tai toistuvat tahattomat koodinvaihtotilanteet saavat puhujat kommentoimaan omaa kielenkäyttöään. Metakielellinen kommentointi lienee tällaisissa tilanteissa itse asiassa osa sosiaalisten ongelmien ehkäisyä, sillä vaikeus tuottaa oikeanlaista – tässä yhteydessä nganasaninkielistä – puhetta on kertaluontoisena esiintyessään lievä ongelma, mutta toistuessaan tarpeeksi usein siitä muodostuu vakavampi uhka vuorovaikutuksen jatkuvuudelle. Haastattelutilanteen muodostamassa kontekstissa toistuva koodinvaihto venäjään merkitsisi kykenemättömyyttä vastata meneillään olevassa vuorovaikutustilanteessa vallitseviin odotuksiin, mikä on itsessään jo ongelmallista puhujan kannalta. Odotuksia luovat venäjän puhumisesta huomauttelemalla sekä toiset puhujat että haastattelijat.

Koodinvaihtoon kohdistuvat korjaukset muodostavat aineistossa suuren osan kielikompetenssiin liittyvistä korjauksista eli korjauksista. Kaikkiin kompetenssin ongelmia käsitteleviin korjauksiin ei kuitenkaan liity koodinvaihtoa, vaan korjaus tai epäröinti voi kohdistua alun perinkin nganasaniksi lausuttuun sanaan. Esimerkissä (34) puhuja tuottaa rivillä 2 muodon *mīajδiād'iəm* 'menin naimisiin', jossa menneen ajan tunnus on heikossa asteessa (-d'iə), mutta korjaa sen hetkeä myöhemmin vahvaasteiseen muotoon *mīajδiāsjəm* (-sjə) painottaen korjauksen kohteena olevaa morfeemia. Tässä tapauksessa ongelmien lähteenä on siis epävarmuus oikeasta allomorfiasta, jonka määräytymiseen vaikuttavat nganasanissa useat kertautuvat morfofonologiset prosessit. Verbin merkitys ei muutu "väärän" allomorfin valinnan seurauksena, mutta tästä huolimatta puhuja pitää tarpeellisena korjata puhettaan vielä saatuaan lauseensa päätökseen.

- (34) 1 JMD: *mənə* *s'i* *MƏnə* *tahariāa*
 1SG SG nyt
- 2 (0.6) *mīajδə-d'iə-m* (1.7) *.hh*
 mennä.naimisiin-PST-1SG
- 3 *η:::↑əδə* *čera-ti?* (1.9) *↑mīajδə-SfƏ-m?*
 šamaani.GEN sisä-LAT.PL mennä.naimisiin-PST-1SG
- "Minä- minä sitten menin naimisiin, šamaanien sukuun. Menin naimisiin..."
 (JMD_080219_MyLife_nar.085-086)

Seuraavan esimerkin korjausjaksoon sisältyvästä neuvottelusta käy hyvin ilmi puhujien suhtautuminen heidän venäläisperäiseksi tunnistamaansa sanaan ja koodinvaihtoon yleisemmin. Venäläiseksi miellettyä sanaa *bunuku* < *vnuk* 'lapsenlapsi' ei ole mahdollista hyväksyä osaksi nganasaninkielistä puhetta, vaan sille on löydettävä korvaava omakielinen ilmaisu, mikä näkyy sekä JSM:n useissa yrityksissä kiertää koko sanan käyttö ilmaisulla *n'üəδəmu? ηətumi?ə* 'meille syntyi lapsi' että toistuvissa kysymyksissä sanan nganasaninkielisestä vastineesta. Puhujat ovat yksimielisiä siitä, että *bunuku* on venäjää (rivit 11–12). Kaikki mahdollisesti venäläisperäiset sanat eivät johda yhtä voimakkaisiin pyrkimyksiin löytää nganasaninkielinen vastine, mutta puhujien taipumus nostaa tällaisia sanoja toisinaan esille on selkeästi havaittavissa. Kun sana sitten on joutunut huomion kohteeksi kuten esimerkissä (35), omakielisen vastineen puuttumisesta voi muodostua ongelma.

- (35) 1 JSM: *ou* *ηiāntu-rba?ə* *bu* (2.3)
 INTJ poika-AUG
- 2 *n'üə-δə-mi* *tə* *ηətə-mi-?ə::* *↑ηiāntu-rba?ə*.
 lapsi-DST-IDU.PX PTCL näkyä-TRL-PRF.3SG poika-AUG
- "Oi, poika, bu- lapsemme syntyi, poika."

3 (2.7)

4 JSM: *bunuk* *MAAḡuna* *l'üə?* *>n'aad'ətə=d'a.*
 {lapsenlapsi} mikä venäjäksi-- nganasaniksi=ALL
 ”Mikä on lapsenlapsi ven- nganasaniksi?”

5 B: *bunuk* *sil'iḡiā* *n'aad'ətə* *maaḡuna.*
 {lapsenlapsi} en.tiedä nganasaniksi mikä
 ”Bunuk, en tiedä miten nganasaniksi.”

6 JSM: *bunuk* \uparrow *MAAḡuna* *i-hü-tu*
 {lapsenlapsi} mikä olla-COND-3SG.PX

7 *n'aad'ətə* [*təʃs'iəðəʃ*
 nganasaniksi nyt
 ”Mikä on oikeasti lapsenlapsi nganasaniksi?”

8 C: [((nauraa))]

9 ((naurua))

10 H: (*sil'iḡiā*)
 en.tiedä
 ”En tiedä.”
 [poistettu 6 riviä]

11 C: *MAA* (*təti*) *bunuku-mu?*
 mikä tämä {lapsenlapsi}-1PL-PX
 ”Mikä olisi bunuku?”

12 JSM: *>sil'iḡiā<* (0.3) \uparrow *l'üəs'itə* *bunuku.*
 en.tiedä venäjäksi {lapsenlapsi}
 ”En tiedä. Venäjäksi bunuku.”

13 B: *əə?* *bunuku* *l'üəs'itə.*
 PTCL {lapsenlapsi} venäjäksi
 ”Mm, bunuku on venäjää.”

14 JSM: *əə?*
 PTCL

15 JSM: *tə* \uparrow *k(h)* *kərut* *>tənd(ə)* *>ḡəndi:::*
 PTCL tavallisesti-- tämä.GEN tämä.GEN

16 *təndə* *əndi* *ŋətu-mi-ʔə:* *↑n'üə-ði-č'i*
 tämä.GEN tämä.GEN näkyä-TRL-PRF.3SG lapsi-DST.PL-3DU.PX

17 *ŋətu-mi-ʔə* *ŋiantu-rbiʔia.*
 näkyä-TRL-PRF.3SG poika-AUG

”Tavallisesti vain [sanotaan]: syntyi, heidän lapsensa syntyi, poika.”

18 B: *n'üə-nə* *n'üə.*
 lapsi-1SG.PX.GEN lapsi

”Lapseni lapsi.”

19 JSM: *↑n'üə-nə* *n'üə.*
 lapsi-1SG.PX.GEN lapsi

”Lapseni lapsi.” (JSM_090809_Life_nar.264-269)

Erityisesti koodinvaihtoa ja kompetenssia koskevat itsekorjaukset osoittavat, kuinka ”vastuu” vuorovaikutuksen ongelmien korjaamisesta ei aina ole pelkästään ongelmavuoron alkuperäisellä tuottajalla – joka tässä tapauksessa on myös itsekorjauksen aloittaja – vaan se voi siirtyä joissakin tapauksissa muillekin vuorovaikutustilanteen osanottajille tai jakautua osanottajien kesken. Alkuperäinen ongelmavuoron tuottaja voi tietenkin siirtää vastuuta ratkaisusta muille puhujille esittämällä suoran kysymyksen kuten joissakin yllä käsitellyissä esimerkeissä, mutta on mahdollista, että myös puhujien ennakkokäsityksiin nojautuvat ns. episteemiset oikeudet korjauksen suorittamiseen voivat vaikuttaa siihen, kenen odotetaan osallistuvan ongelman ratkaisuun. Tässä tapauksessa siis ”hyvän puhujan maine” eli paremmaksi mielletty kompetenssi toisi puhujalle parempaan tietämykseen vertautuvan oikeuden ja jopa vastuun ratkaista korjaus (vrt. Bolden 2013: 317–322; 2018: 143–148, Drew 2018: 178–181). Kykenemättömyys ratkaista tällaista korjausta uhkaa tällöin ongelmavuoron tuottajan lisäksi muidenkin vastuullisina pidettyjen puhujien asemaa hyvinä puhujina.

Aineiston esimerkkien perusteella piirtyvä kuva nganasanien suhtautumisesta venäjänkielisyyksiin välittömästi korjattavana pätee kuitenkin lähinnä hyvin rajattuun joukkoon vuorovaikutustilanteita: kielidokumentaatiohaastatteluihin ja muihin niihin rinnastuviin tilanteisiin. Joillakin tallenteilla puhujat keskustelevat ensin venäjäksi ja vaihtavat nganasaniin vasta haastattelijan pyynnöstä tai saadessaan kuulla nauhurin olevan jo käynnissä, mikä osaltaan kertoo venäjän aseman vakiintuneisuudesta arkikeskustelun kielenä. Koodinvaihdon korjaaminen saattaakin olla tilanteisten odotusten synnyttämä reaktio. NSL-korpuksen kaltaiseen aineistoon päteeekin Laihosen (2008: 675–678; 683–690) näkemys, jonka mukaan kieliasenteiden tutkiminen haastatteluaineistosta edellyttää haastattelun käsittämistä omanlaisekseen vuorovaikutustilanteeksi, johon eivät välttämättä päde samat sosiaaliset normit kuin arkikeskusteluun.

7. Lopuksi

Nganasanissa käytössä olevien korjaustoimintojen rakenteellinen ryhmittely osoittaa niiden olevan pitkälti samankaltaisia kuin aiemmissa tutkimuksissa kuvatut toimintotyypit. Tämä pätee erityisesti yksinkertaisiin, yhden sanan tai lausekkeen mittaisiin korjaustoimintoihin kuten lisäykseen, toistoon, korvaukseen sekä morfosyntaktisesti riippumattomaan taipumattomaan täytesanaan. Niin ikään äänteelliset korjauksen aloituskeinot ja empimisen ilmaisut ovat pitkälti samoja kuin aiemmissa tutkimuksissa havaitut (ks. mm. Couper-Kuhlen & Selting 2018: 117; Fox, Hayashi & Jaspersen 1996: 204–206). Tämä artikkeli on kuitenkin vasta alustava katsaus nganasanin korjaustoimintotyyppeihin, eikä se tuo esille kaikkia pragmaattisen typologian kannalta olennaisia piirteitä. Esimerkiksi korvauksen ja toiston tyypillisimmät aloituskohdat sijoittuvat typologisesti erityyppisissä kielissä hieman eri kohtiin sanaa, mutta tällaisen vaihtelun havaitseminen on mahdollista vain tilastollisin menetelmin (ks. Fox ym. 2009). Typologisesti harvinaisempana piirteenä nganasanissa voidaan pitää verbin lailla taipuvaa täytesanaa, jota ei esiinny läheskään kaikissa tähän mennessä tutkituista kielistä (Podlesskaya 2010: 14–18).

Vaikka pyrkimys yhteisymmärrykseen on jokseenkin universaali, keinot sen toteuttamiseksi vaihtelevat kielestä ja kulttuurista toiseen. Vaihtelua esiintyy mitä ilmeisimmin sekä kielen rakenteessa ja sen tarjoamissa kieliopillisissa keinoissa että puhujien kulttuurisissa käytänteissä ja sosiaalisissa normistoissa. Mitä pienempi yksityiskohtia tarkastellaan, sitä helpompi eroja on havaita. Juuri tämän vuoksi pragmatiikkaa ja vuorovaikutusta koskeva tutkimus tulisi entistä laajemmin ulottaa muihinkin kuin vahvassa yhteiskunnallisessa asemassa oleviin valtiollisiin kieliin, vaikka se toisinaan tarkoittaisikin aineiston luonnollisuutta koskevista vaatimuksista tinkimistä. Keskittyessään tutkimaan lähes pelkästään suuria Euroopan kieliä vuorovaikutuslingvistikään eivät ole kiinnittäneet kylliksi huomiota typologiseen tutkimukseen vaadittavan laajan otannan tarpeellisuuteen. Toisaalta dokumentoitaessa uhanalaisia vähemmistökieliä tulisi myös pyrkiä keräämään pragmaattisten piirteiden ja arkisen vuorovaikutuksen tutkimukseen soveltuvaa aineistoa, sillä vuorovaikutusta tarkastelemalla on mahdollista havaita kieliopillisia rakenteita, jotka eivät tule ilmi elisitoidusta aineistosta, sekä kieliasepteita, joita ei tuoda suoraan ilmi haastatteluissa. NSL-korpukseen sisältyy myös tietoa puhujien taustoista, ja näiden tekijöiden huomioiminen jatkotutkimuksissa voisi tuoda etenkin koodinvaihtoon ja kompetenssiin liittyvien tekijöiden analyysiin sosiolingvististä syvyyttä. Huomion kiinnittyminen vähemmistökielten pragmatiikkaan ja vuorovaikutukseen pelkän fonologian ja morfosyntaksin kuvauksen sijaan saa toivon mukaan uralilaisten kielten tutkijat ottamaan tulevaisuudessa huomioon muutkin kuin kaikkein vanhinta elossa olevaa sukupolvea edustavat puhujat, joiden puheessa esiintyy hyvin vähän venäjän vaikutusta.

Lähteet

- Auer, Peter 2014: There's no harm in glossing (but a need for a better understanding of the status of transcripts). – *Research on language and social interaction* 47(1): 17–22. <<https://doi.org/10.1080/08351813.2014.871795>>
- Blythe, Joe 2013: Preference organization driving structuration: Evidence from Australian Aboriginal interaction for pragmatically motivated grammaticalization. – *Language* 89(4): 883–919. <10.1353/lan.2013.0057>
- Bolden, Galina B. 2013: Unpacking "self": Repair and epistemics in conversation. – *Social psychology quarterly* 76(4): 314–342. <<https://doi.org/10.1177/0190272513498398>>
- Bolden, Galina B. 2018: Speaking "out of turn": Epistemics in action in other-initiated repair. – *Discourse Studies* 20(1): 142–162. <<https://doi.org/10.1177/1461445617734346>>
- Brykina, Maria & Gusev, Valentin & Szeverényi, Sándor & Wagner-Nagy, Beáta 2018: Nganasan Spoken Language Corpus (NSLC). Version 0.2. Hamburger Zentrum für Sprachkorpora. <<http://hdl.handle.net/11022/0000-0007-C6F2-8>> [Julkaistu 12.6.2018.]
- Clark, Herbert H. 1996: *Using language*. Cambridge: Cambridge University Press. <<https://doi.org/10.1017/CBO9780511620539>>
- Couper-Kuhlen, Elizabeth & Selting, Margret 2001: Introducing interactional linguistics. – Elizabeth Couper-Kuhlen & Margret Selting (toim.), *Studies in interactional linguistics*. Amsterdam: John Benjamins. 1–22. <<https://doi.org/10.1075/sidag.10.02cou>>
- Couper-Kuhlen, Elizabeth & Selting, Margret 2018: *Interactional linguistics: Studying language in social interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dingemans, Mark & Blythe, Joe & Dirksmeyer, Tyko 2014: Formats for other-initiation of repair across languages: An exercise in pragmatic typology. – *Studies in language* 38(1): 5–43. <<https://doi.org/10.1075/sl.38.1.01din>>
- Dingemans, Mark & Roberts, Seán G. & Baranova, Julija & Blythe, Joe & Drew, Paul & Floyd, Simeon & Gisladdottir, Rosa S. & Kendrick, Kobin H. & Levinson, Stephen C. & Manrique, Elizabeth & Rossi, Giovanni & Enfield, N. J. 2015: Universal principles in the repair of communication problems. – *PLoS ONE* 10(9). e0136100. <<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0136100>> Drew, Paul 2018: Epistemics in social interaction. – *Discourse Studies* 20(1). 163–187. <<https://doi.org/10.1177/1461445617734347>>
- Däbritz, Chris Lasse 2018: On *kim*, *kimne*:- and *kaña*:-: Three placeholder items in Dolgan. – *Turkic languages* 22 (2): 286–302.
- Fox, Barbara 2010: Introduction. – Nino Amiridze, Boyd H. Davis & Margaret MacLagan (toim.), *Fillers, pauses and placeholders*. Amsterdam: John Benjamins. 1–9. <<https://doi.org/10.1075/tsl.93>>
- Fox, Barbara & Hayashi, Makoto & Jasperson, Robert 1996: Resources and repair: A cross-linguistic study of syntax and repair. – Elinor Ochs, Emanuel A. Schegloff & Sandra A. Thompson (toim.), *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press. 185–237.
- Fox, Barbara & Wouk, Fay & Hayashi, Makoto & Finke, Steven & Tao, Laing & Sorjonen, Marja-Leena & Laakso, Minna & Hernandez, Wilfrido Flores 2009: A cross-linguistic investigation of the site of initiation in same-turn self-repair. – J. Sidnell (toim.), *Conversation analysis: Comparative perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press. 60–103. <<https://doi.org/10.1017/CBO9780511635670.004>>

- Gafaranga, Joseph 2001: Linguistic identities in talk-in-interaction: Order in bilingual conversation. – *Journal of Pragmatics* 33: 1901–1925. <[https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(01\)00008-X](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(01)00008-X)>
- Goodwin, Charles 1981: *Conversational organization: Interaction between speakers and hearers*. New York: Academic Press.
- Haakana, Markku & Kurhila, Salla & Lilja, Niina & Savijärvi, Marjo 2016: Kuka, mitä, häh? Korjausaloitteet suomalaisessa arkikeskustelussa. – *Virittäjä* 120(2): 255–292.
- Haakana, Markku & Visapää, Laura 2014: Eiku – korjauksen partikkeli? – *Virittäjä* 118(1): 41–71.
- Hayashi, Makoto & Yoon, Kyung-eun 2006: A cross-linguistic exploration of demonstratives in interaction: With particular reference to the context of word-formation trouble. – *Studies in Language* 30(3): 485–540. <<https://doi.org/10.1075/sl.30.3.02hay>>
- Helimski, Eugene 1997: Factors of Russianization in Siberia and linguo-ecological strategies. – Hiroshi Shoji & Juha Janhunen (toim.), *Northern minority languages: problems of survival*. Osaka: National Museum of Ethnology. 77–92.
- Helimski 2000 [1993] = Хелимский, Е. А. 2000: Нганасанский язык как литературный: Размышления по поводу литературных языков. – Е. А. Хелимский: *Компаративистика, уралистика: Лекции и статьи*. Москва: Языки русской культуры. 161–163.
- Helimski, Eugene 2000 [1995]: Proto-Uralic gradation: continuation and traces. – Е. А. Хелимский: *Компаративистика, уралистика: Лекции и статьи*. Москва: Языки русской культуры. 167–190.
- Janhunen, Juha 1998: Samoyedic. – Daniel Abondolo (toim.), *The Uralic languages*. London: Routledge. 457–479.
- Kaheinen, Kaisla 2020: *Nganasanin itsekorjaus: huomioita korjaustoimintojen rakenteesta ja korjauksen merkityksistä vuorovaikutuksessa*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Keevallik, Leelo 2010: The interactional profile of a placeholder: The Estonian demonstrative *see*. – Nino Amiridze, Boyd H. Davis & Margaret Maclagan (toim.), *Fillers, pauses and placeholders*. Amsterdam: John Benjamins. 139–180. <<https://doi.org/10.1075/tsl.93.07kee>>
- Khanina 2019 = О. В. Ханина 2019: Практики многоязычия в низовьях Енисея: опыт социолингвистического описания ситуаций в прошлом. – *Томский журнал ЛИНГ и АНТП* 1(23): 9–28. <[10.23951/2307-6119-2019-1-9-28](https://doi.org/10.23951/2307-6119-2019-1-9-28)>
- Kovács, Magdolna & Janurik, Boglárka 2018: Grammatical and sociolinguistic aspects of code-switching in Finno-Ugric languages. – Outi Tánzos, Magdolna Kovács & Ulriikka Puura (toim.), *Multilingual practices in Finno-Ugric communities*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 13–78.
- Krivonogov 1999 = В. П. Кривоногов 1999: Современные этнокультурные процессы у нганасан. – *Этнографическое обозрение* 1/1999: 67–79.
- Laakso, Minna & Sorjonen, Marja-Leena 2009: Cut-off or particle: Devices for initiating self-repair in conversation. – *Journal of Pragmatics* 42(4): 1151–1172. <<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2009.09.004>>
- Laihonen, Petteri 2008: Language ideologies in interviews: A conversational analysis approach. – *Journal of Sociolinguistics* 12(5): 668–693. <<https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2008.00387.x>>

- Leisiö, Larisa 2006: Passive in Nganasan. – Werner Abraham & Larisa Leisiö (toim.), *Passivization and typology: Form and function*. Amsterdam: John Benjamins. 213–230. <<https://doi.org/10.1075/tsl.68.13lei>>
- Leisiö, Larisa 2012: Tempuksen ja moduksen merkintä nganasaanin nomineissa. – Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava & Janne Saarikivi (toim.), *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum multilingue*. Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 209–218.
- Mirzayan, Armik 2008: A preliminary study of same-turn self-repair initiation in Wichita conversation. – David K. Harrison, David S. Rood & Arienne Dwyer (toim.), *Lessons from documenten endangered languages*. Amsterdam: John Benjamins. 317–354. <<https://doi.org/10.1075/tsl.78.11mir>>
- Németh, Zsuzsanna 2012: Recycling and replacement repairs as self-initiated same-turn self-repair strategies in Hungarian. – *Journal of Pragmatics* 44(14): 2022–2034. <<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2012.09.015>>
- Podlesskaya, Vera I. 2010: Parameters for typological variation of placeholders. – Nino Amiridze, Boyd H. Davis & Margaret Maclagan (toim.), *Fillers, pauses and placeholders*. Amsterdam: John Benjamins. 11–32. <<https://doi.org/10.1075/tsl.93.02pod>>
- Raymond, Chase Wesley 2018: On the relevance and accountability of dialect: Conversation analysis and dialect contact. – *Journal of Sociolinguistics* 22(2): 161–189. <<https://doi.org/10.1111/josl.12277>>
- Rinne, Hanna 2010: Epäröintiänteiden sijainti ja tehtävät korjausjäsennyksessä venäläisissä televisiokeskusteluissa. – *Puhe ja kieli* 30(2): 89–106.
- Schegloff, Emanuel A. 2007: *Sequence organization in interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, Emanuel A. 2013: Ten operations in self-initiated, same-turn repair. – Makoto Hayashi, Geoffrey Raymond & Jack Sidnell (toim.), *Conversational repair and human understanding*. Cambridge: Cambridge University Press. 41–49. <<https://doi.org/10.1017/CBO9780511757464.002>>
- Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail & Sacks, Harvey 1977: The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. – *Language* 53(2): 361–382.
- Seo, Mi-Suk & Koshik, Irene 2010: A conversational analytic study of gestures that engender repair in ESL conversational tutoring. – *Journal of Pragmatics* 42(8): 2219–2239. <<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.01.021>>
- Siegl, Florian 2013: The sociolinguistic status quo on the Taimyr Peninsula. – *Études finnoougriennes* 45. <<https://doi.org/10.4000/efo.2472>> (1.10.2016). Siegl, Florian 2015: Three Nganasan-Evenki/Dolgan morphosyntactic parallels and their implications. – *Linguistica Uralica* LI(4): 259–277. <<http://dx.doi.org/10.3176/lu.2015.4.04>>
- SKNA Helinski 1996 = Suomen kielen nauhoitearkisto. Helinski, Eugene 1996: Suomalais-Ugrilaiselle Seuralle testamentattuja nauhoituksia Taimyrin niemimaalta. Signum 22374: 1. [Saatu 13.5.2019.] Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- Sorjonen, Marja-Leena & Laakso, Minna 2005: Katko vai eiku? Itsekorjauksen aloitustavat ja vuorovaikutustehtävät. – *Virittäjä* 109(2): 244–271.
- Stapert, Eugénie 2013: *Contact-induced change in Dolgan: An investigation into the role of linguistic data for the reconstruction of a people's (pre)history*. Utrecht: LOT. <<http://hdl.handle.net/1887/21798>>

- Steensig, Jakob 2001: Notes on turn-construction methods in Danish and Turkish conversation. – Margret Selting, Elizabeth Couper-Kuhlen & Sandra A. Thompson (toim.), *Studies in interactional linguistics*. Amsterdam: John Benjamins. 259–286. <<https://doi.org/10.1075/sidag.10.13ste>>
- Szeverényi, Sándor & Wagner-Nagy, Beáta 2011: Visiting the Nganasans in Ust-Avam. – Riho Grünthal & Magdolna Kovács (toim.), *Ethnic and linguistic context of identity: Finno-Ugric minorities*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 385–404.
- Tereštšenko 1965 = Н. М. Терещенко 1965: *Ненецко-русский словарь*. Москва: Советская Энциклопедия.
- Tereštšenko 1979 = Н. М. Терещенко 1979: *Нганасанский язык*. Ленинград: Наука.
- Várnai, Zsuzsa 2002: Fonológia. – Beáta Wagner-Nagy (toim.), *Chrestomathia Nganasanica*. Szeged – Budapest: SzTE Finnugor Tanszék – MTA Nyelvtudományi Intézet. 33–69.
- VPN 2010 = *Всероссийская перепись населения 2010 года. Итоги Всероссийской переписи населения 2010 года*. Том. 5. Владение языками населением Российской Федерации – Федеральная служба государственной статистики. <https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-05.pdf> (23.11.2019).
- Wagner-Nagy, Beáta 2017: „Nur wir sprechen Nganasanisch, mit unseren Kindern sprechen wir auch Russisch“. Zur Entwicklung einer uralischen Minderheitensprache. – Ingrid Schröder & Carolin Jürgens (toim.), *Sprachliche Variation in autobiographischen Interviews: Theoretische und methodische Zugänge*. Frankfurt am Main: Peter Lang Edition. 125–142. <<https://doi.org/10.3726/b10627>>
- Wagner-Nagy, Beáta 2019: *A grammar of Nganasan*. Leiden: Brill. <<https://doi.org/10.1163/9789004382763>>

Lyhenteet ja litterointimerkit

Glossauslyhenteet

1	ensimmäinen persoona	FREQ	frekventatiivi
2	toinen persoona	FUT	futuuri
3	kolmas persoona	GEN	genetiivi
ACC	akkusatiivi	EXT	eksistentiaalinen kopula
ADJ	adjektiivijohdin	HAB	habituatiivi
ADV	adverbi	IMP	imperatiivi
ALL	allatiivi	INF	infinitiivi
AUG	augmentatiivi	INFR	inferentiaali
CAPT	kaptatiivi	INR	interrogatiivin reportatiivi
CAUS	kausatiivi	INT	interrogatiivi
CNG	konnegatiivi	INTJ	interjektio
COM	komitatiivi	IPF	imperfektijohdin
COND	konditionaali	LAT	latiivi
DIM	diminutiivi	LIM	limitatiivi
DRV	johdin	LOC	lokatiivi
DST	destinatiivi	M	maskuliini (venäjässä)
DU	kaksikko	NEG	kielto
EMPH	painottava morfeemi	NMLZ	nomininjohdin
EXCL	eksklamatiivi	OPT	optatiivi

PASS	passiivi	PX	omistusliite
PL	monikko	REP	reportatiivi
PLO	monikollinen objekti	RFL	refleksiivi
PP	postpositio	SG	yksikkö
PROL	prolatiivi	SGO	yksiköllinen objekti
PRS	preesens	SIM	similatiivi
PST	mennyt aika	TRL	translatiivijohdin
PTCL	partikkeli	VBLZ	verbinjohdin
PTCP	partisiippi	{}	koodinvaihto venäjään

Vuorovaikutuslingvistiset litterointimerkit

(puhe)	osittain epäselvä puhe
(???)	täysin epäselvä puhe
(0.8)	tauko (kesto sekunteina)
(.)	mikrotauko (alle 0.3 sekuntia)
[puhe]	toisen puhujan kanssa päällekkäinen puhe
>puhe	äkillisesti alkava sana
>puhe<	ympäristöä nopeammin puhuttu jakso
<puhe>	ympäristöä hitaammin puhuttu jakso
#puhe#	naristen puhuttu jakso
£puhe£	hymyillen tai nauraen puhuttu jakso
PUHE	huomattavan kovaääninen puhe
°°puhe°°	huomattavan hiljaa puhuttu jakso
°	ympäröivää puhetta hiljaisemmalla äänellä lausuttu yksittäinen sana
.hh	kuuluva sisäänhengitys
((nauraa))	ekstralingvistisen toiminnan kuvailu
↑	äkillinen sävelkulun nousu
↓	äkillinen sävelkulun lasku
.	lausuman loppua kohden laskeva sävelkulku
,	lausuman lopussa tasainen sävelkulku
?	lausuman loppua kohden nouseva sävelkulku